

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Іващенко Оксана Валеріївна

**МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ СВЯТ І РОЗВАГ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ О.В.Лобова,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної і
початкової освіти

«26» листопада 2020 року

Виконавець

_____ О.В.Іващенко

«26» листопада 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Музично-естетичне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема	7
1.2. Роль музичного мистецтва в музично-естетичному вихованні дітей дошкільного віку	16
1.3. Психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку	25
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ СВЯТ І РОЗВАГ	36
2.1. Сутність свят і розваг в закладі дошкільної освіти та педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі їх проведення	36
2.2. Критерії, показники, рівні та констатувальна діагностика музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку	48
2.3. Зміст експериментальної роботи та результати дослідження	60
Висновки до розділу 2	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток особистісно орієнтованої освіти на сучасному етапі передбачає широке залучення дітей до творчої діяльності, перш за все, шляхом засвоєння культурного досвіду людства, що, поміж іншого, спонукає до оновлення завдань естетичного виховання. Означені питання знайшли висвітлення у вітчизняних нормативних документах. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття (2002 р.) [69] вказано, що державна політика в галузі освіти має спрямовуватися на створення умов для розвитку і творчої самореалізації особистості кожного громадянина, при цьому питання етичного та естетичного виховання визначено одним із пріоритетних у духовному відродженні нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема музично-естетичного виховання завжди перебувала у центрі уваги науковців. Філософсько-естетичні аспекти проблеми естетичного виховання досліджено А. Азархіним [1], Ю. Борєвим [15], І. Гончаровим [37], І. Зязюном [44], М. Киященком [50] та ін. Активно розроблялися психологічні особливості музично-естетичного виховання особистості (Б. Ананьєв [2; 3], Л. Виготський [22], В. Моляко [43], О. Музика [43], Б. Теплов [95] та ін.). Ґрунтовно розкрито естетико-педагогічні підходи до проблеми (Л. Артемова [4], І. Бех [11], Г. Ващенко [20], С. Гончаренко [28], О. Рудницька [83; 84], В. Сухомлинський [92; 93], Т. Танько [94], М. Чернявська [94], О. Янківська [4] та ін.).

Цінним є доробок учених щодо різних аспектів естетичного виховання дітей шкільного віку засобами музики та мистецтва (І. Гадалова [24], Т. Голінська [26; 27], Т. Грищенко [31], Л. Гуденко [32], Л. Калініна [47], О. Лобова [58], І. Марченко [63], Н. Миропольська [65], В. Чудак [98] та ін.). Питання здійснення естетичного виховання засобами музично-поетичної творчості розкрито у розвідках Б. Бриліна [17], В. Бриліної [17], С. Горбенка [29], Т. Дорошенко [36], Ю. Картавої [48], О. Олексюк [29], О. Оніщенко [71], Е. Печерська [73], О. Михайличенка [66], Л. Сбітневої [85], Н. Фоломеєвої [97] та

ін. Проблема стимулювання творчої активності при навчанні гри на народних музичних інструментах окреслено у працях В. Лабунця [56], І. Мариніна [62] та ін.

Протягом останніх років опубліковано цілу низку досліджень, присвячених музично-естетичному вихованню дітей дошкільного віку (О. Білан [12], А. Богуш [8; 14; 86], Т. Інспекторова [45], О. Кисельова [49], Н. Кривошея [54], Н. Лисенко [14], Т. Лісовська [89], С. Науменко [68], С. Огурцова [70], Т. Сорока [88], Т. Степанова [89], Т. Танько [94], М. Чернявська [94] та ін.), що стало значним внеском у розробку вітчизняної концепції музично-естетичного виховання, розкриваючи її значення, завдання, форми, методи та засоби реалізації. Водночас, недостатньо повно розкрито проблему застосування різних форм організації музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Тож актуальність проблеми, її значимість для педагогічної теорії та практики, потреба у подальших розробках дали підстави сформулювати тему магістерської роботи – «Музично-естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят і розваг».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг в закладі дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретичні основи музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку.
2. Визначити педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг в закладі дошкільної освіти.
3. Встановити параметри критеріально-рівневого оцінювання музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.
4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят і розваг в закладі дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження – музично-естетичне виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят і розваг в закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження – з метою визначення її теоретичних основ і стану розробленості; теоретичне моделювання – з метою визначення критеріїв та показників оцінювання досліджуваного феномену; класифікація – для угруповання педагогічних умов музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг у закладі дошкільної освіти. Емпіричні: педагогічний експеримент – для експериментальної перевірки ефективності розроблених педагогічних умов. Методи математичної статистики – для статистичного опрацювання здобутих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів: теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят і розваг в закладі дошкільної освіти; уточнено сутність музично-естетичного виховання, психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку; набули подальшого розвитку ідеї використання свят і розваг у музично-естетичному вихованні дітей дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що фактичні матеріали, теоретичні положення та висновки дослідження можуть бути використані у системі педагогічної освіти з метою підготовки спеціалістів до музично-естетичного виховання дошкільників у процесі проведення свят та розваг, а також у безпосередній діяльності спеціалістів закладу дошкільної освіти.

Апробація результатів і публікації. Основні положення магістерської роботи апробовано на 2-х конференціях (IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Дошкільна та початкова освіта: реалії та перспективи», Суми,

24 квітня 2020 р.; IV Всеукраїнська науково-практична онлайн конференція, «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» присвячена, 20-ій річниці кафедри дошкільної і початкової освіти, Суми, 27 листопада 2020 р.) та представлено в 2-х статтях: «Роль музичного мистецтва в естетичному вихованні дітей старшого дошкільного віку» й «Теоретичні основи естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами музики».

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (104 позиції) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок, з них основного тексту – 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Музично-естетичне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема

Сучасні вимоги до освіти дітей старшого дошкільного віку відображені в низці вітчизняних нормативних документів, зокрема Законі України «Про дошкільну освіту» (2001 р.) [77]. Беззаперечну цінність для нашого дослідження мають «Базовий компонент дошкільної освіти» (2012 р.) [8], програми виховання дошкільнят («Малютко» [61], «Дитина» [35], «Дитина в дошкільні роки» [34], «Світ дитинства» [86], «Українське дошкілля» [12], «Я у світі» [7] тощо), рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання у закладах дошкільної освіти.

Проблема естетичного виховання перебуває у полі зору провідних науковців та досить широко розкрита у наукових працях філософського, психологічного, педагогічного та мистецтвознавчого спрямування. Так, філософсько-естетичні засади досліджуваної проблеми стали предметом уваги таких науковців, як А. Азархін [1], Ю. Борєв [15], І. Гончаров [37], І. Зязюн [44], М. Киященко [50] та ін. Ґрунтовністю вирізняються розвідки Б. Ананьєва [2;3], Л. Виготського [22], В. Моляко [43], О. Музики [43], Б. Теплова [95] та інших, присвячені психологічних засадам естетичного виховання особистості. Естетико-педагогічні аспекти досліджуваної проблеми активно розроблялися вітчизняними педагогами та освітніми діячами Л. Артемовою [4], І. Бехом [11], Г. Ващенком [20], С. Гончаренком [28], О. Рудницькою [83; 84], В. Сухомлинським [92; 93], Т. Танько [94], М. Чернявською [94], О. Янківською [4] та ін.

У вітчизняній мистецько-педагогічній та мистецтвознавчій науковій літературі одним із найбільш вивчених питань є естетичне виховання дітей

шкільного віку засобами музики та мистецтва, що розглядалося такими вченими, як І. Гадалова [24], Т. Голінська [26; 27], Т. Грищенко [31], Л. Гуденко [32], Л. Калініна [47], О. Лобова [58], І. Марченко [63], Н. Миропольська [65], В. Чудак [98] та ін. Роль музично-поетичної творчості у здійсненні естетичного виховання дітей та молоді розкрито у працях Б. Бриліна [17], В. Бриліної [17], С. Горбенка [29], Т. Дорошенко [36], Ю. Картавої [48], О. Олексюк [29], О. Оніщенко [71], Е. Печерська [73], О. Михайличенка [66], Л. Сбітнєвої [85], Н. Фоломеєвої [97] та ін. Питання стимулювання творчої активності особистості при навчанні гри на народних музичних інструментах стало предметом досліджень В. Лабунця [56], І. Мариніна [62] та ін.

Протягом останніх років опубліковано цілу низку досліджень, присвячених музично-естетичному вихованню дітей дошкільного віку (О. Білан [12], А. Богуш [8; 14; 86], Т. Інспекторова [45], О. Кисельова [49], Н. Кривошея [54], Н. Лисенко [14], Т. Лісовська [89], С. Науменко [68], Т. Сорока [88], Т. Степанова [89], Т. Танько [94], М. Чернявська [94] та ін.), в яких, поміж іншого, розкрито значення музичного виховання в естетичному розвитку дошкільників, механізми музично-естетичного розвитку, закономірності взаємозв'язку музичної діяльності дітей з їх естетичним розвитком, основні принципи музичного виховання та його вплив на естетичний розвиток та формування творчої особистості.

Проте погодимось із сучасними дослідниками, що проблема естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами музики залишається маловивченою, і це при тому, що саме музика чи не найбільше впливає на емоційну сферу будь-якої людини, впливаючи на формування моральних і естетичних смаків та ідеалів.

Розглянемо більш детально погляди вчених на означену проблему з метою унормування термінологічного поля дослідження. Як свідчить В. Чудак, музичне виховання є спеціально організованим педагогічним процесом, спрямованим на виховання музичної культури, розвиток музичних здібностей задля формування творчої особистості дитини [98, с. 15]. На думку

М. Кагана [40], на естетичне виховання дитини незаперечний вплив мають різні життєві обставини та ідеї, що можуть позиціонуватися як естетичні засоби. Учений стверджує, що в основі цього процесу лежить висловлення дітьми дошкільного віку власних естетичних суджень про речі і явища, пережитих естетичних почуттів. Відтак дитина протягом всього життя, а також у межах освітнього процесу у закладі дошкільної освіти має не тільки знайомитися з різними видами і творами мистецтва, але й засвоювати весь обсяг прекрасного в мистецтві та довкіллі [40, с. 78]. Тобто фактично мова йде про необхідність правильної педагогічної організації процесу естетичної дії.

Тож цілком закономірно музично-естетичне виховання дітей позиціонується дослідниками як синкретичний творчий процес, що враховує їх етико-естетичні потреби та забезпечує інтенсивність емоційно-почуттєвих зусиль, збуджуючи тим самим прояви творчості та забезпечуючи поліваріативність вибору засобів здійснення продуктивної діяльності. При такому підході музичне виховання сприяє залученню дітей до світових культурних надбань, водночас формуючи їх ціннісне ставлення до навколишнього світу, стимулюючи гармонійний розвиток [40, с. 79].

На думку Т. Голінської, музичне виховання являється невід'ємною частиною освітнього процесу у закладі дошкільної освіти та передбачає такі види, як сприйняття музики, виконання музичних творів та безпосередню музично-освітню діяльність. Діти мають не тільки знайомлятися з різноплановими музичними творами, набуваючи певних знань, але й набувати умінь та навичок, пов'язаних із слуханням музики, співами, музично-ритмічними рухами [26, с. 39].

Встановлено, що для сучасної науково-педагогічної літератури характерною є певна поліваріативність термінологічного поля досліджуваної проблеми. Фактично кожен з авторів пропонує власне визначення поняття «естетичне виховання», акцентуючись на тих чи інших аспектах означеного феномену, при цьому, здебільшого вони не суперечать один одному. Так, досить усталеним є розгляд естетичного виховання як «системи комплексного впливу на людину з боку соціальних інститутів та установ на основі єдиних

науково-педагогічних принципів, методів та засад, внаслідок яких у неї виникає світоглядна установка на безпосередню творчу оцінку дійсності і власного життя в суспільстві як проявів прекрасного і потворного, піднесеного і низького, трагічного й комічного та інших естетичних категорій» [16].

Дослідники сходяться на думці, що методологічною основою естетичного виховання є естетика як наука про загальні закономірності художнього освоєння людиною дійсності, її сутність і форми відображення, перетворення життя за законами краси, роль мистецтва в суспільному розвитку. Так, у розвідках Т. Голінської підкреслено, що естетичне виховання має безпосередньо спрямовуватися на розвиток здатності до сприймання і перетворення дійсності за законами краси [26, с. 40]. Суголосні думки висловлено Л. Гуденко, вважаючи, що саме естетичне виховання покликано розвивати в дитини почуття прекрасного, формувати вміння і навички творення краси в навколишній дійсності, вибудовувати життя відповідно до законів духовної краси, чітко розрізняючи прекрасне і потворне. Одним із основних завдань естетичного виховання названо формування у дітей здатності розуміти і сприймати красу, що має незаперечний вплив на розвиток емоційної складової життя людини та в перспективі поширюється на всі сфери [32, с. 25].

Відтак, мету естетичного виховання, на думку провідних теоретиків і практиків, становить формування культури людських почуттів, які безпосередньо впливають на творче ставлення індивіда до «власної життєдіяльності у світі олюдненої природи (культури)», формуючи «уміння бачити, відчувати, розуміти, творити красу» [41].

Погодимось з вченими, що естетичне виховання є надзвичайно важливим напрямом виховної діяльності. При цьому його активними суб'єктами виступають сама людина та суспільство в цілому, спеціально створені соціальні інститути, здобутки духовної і матеріальної культури, різні види мистецтва (і природа як один із них), а об'єктом – діти. Вважається, що саме естетичне виховання (якщо воно комплексне та враховує усі можливі напрями та форми) здатне забезпечити формування цілісної особистості дитини [39].

Підсумовуючи все вище зазначене, підкреслимо, на нашу думку, естетичне виховання має спрямовуватися на формування знань, умінь та навичок, розвиток почуттів, потреб та уподобань, що реалізовуватиметься у різних видах естетичної діяльності дітей дошкільного віку.

Учена Ю. Бекетова стверджує, що важливим завданням естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку є вироблення ставлення до будь-якого музичного твору як до витвору мистецтва. Саме тому виконання пісень і танців мають бути завжди емоційними, виразними, такими, що викликають у дітей радість, адже недбалість у їх виконанні призводить до втрати ними естетичної цінності, а відтак і негативного впливу на процес музичного розвитку. Натомість виразне та чітке виконання стимулює бажання до неодноразового повторення дії (пісні, танцю), привнесення до вже відомих речей чогось нового, що спонукає розвиток дитячої творчості, залучаючи дітей до світу прекрасного [10, с. 39].

Підкреслимо, що джерелами естетичного виховання дошкільнят можуть виступати твори образотворчого мистецтва, музика, художня література, театр і телебачення, поведінка і діяльність, природа, факти і події суспільного життя, побут тощо. Так, вивчення творів образотворчого мистецтва (скульптур, картин тощо), сприяє розвитку у дитини не тільки сприйняття, але і фантазії. Музика відображає дійсність, використовуючи мелодії та тембр, впливаючи на емоційно-почуттєву сферу та поведінку дітей. У літературі головним виразником естетики виступає слово. Ще видатний український педагог К. Ушинський говорив, що література є важливим засобом розвитку інтелекту дитини, адже «слово як засіб вираження» набуває «подвійної художньої сили» в літературному творі, оскільки «словесний образ» має, перш за все, понятійну основу, сприймаючись насамперед розумом [96, с. 211].

Цінність театру та телебачення полягає не тільки у їх змістовому наповненні, але й у тому, що вони виконують так би мовити консолідуючу роль, об'єднуючи елементи різних видів мистецтва. Вагомий виховний потенціал мають поведінка та діяльність дітей, адже позитивні досягнення

можуть бути предметом обговорення з естетичної точки зору. Це ж стосується фактів і подій суспільного життя, адже героїчні та інші гідні вчинки людей, їх духовне багатство, моральна чистота та інші здобутки також можуть презентуватися дітям з естетичної точки зору. Під поняттям природи мається на увазі, перш за все, її краса, що розкривається у різноманітті й гармонії форм, кольорів, закономірностей у зміні явищ живої і неживої природи. Оформлення побуту передбачає залучення дітей до створення естетичної обстановки у закладі дошкільної освіти чи вдома) [85].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що поняття «музично-естетичного виховання» широко застосовується у сучасній науковій літературі, проте не має термінологічного визначення як окрема категорія. Поряд з ним існують «музичне виховання» та «естетичне виховання», які зводяться до сприйняття музичного та інших видів мистецтва як діалектичних процесів розвитку, що впливають на формування критичного ставлення людини до прекрасних і потворних проявів людського буття, прищеплення її навичок художнього мислення, адекватного реагування та відповідної поведінки.

За визначенням О. Михайличенка, в Україні музично-естетичне виховання передбачає діалектичну взаємодію різних інституцій, спрямованих на створення, накопичення і збереження досвіду національного музичного мистецтва, з процесом передачі означеного досвіду із покоління в покоління, враховуючи суспільно-історичний та соціально-економічний контекст. Водночас це процес передачі та засвоєння особистістю емоційно-художніх образів українського народного та суміжних мистецтв, які спонукають до творчої діяльності, організації життя на основі кращих морально-етичних цінностей, напрацьованих людством [66].

Варто погодитись із вітчизняними дослідниками, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства актуалізується діяльнісний та соціокультурний напрями естетичного виховання. Відповідно відбувається розширення мети естетичного виховання, що «виходить за межі формування здатності «сприймати і розуміти прекрасне» у сфері креативної діяльності» [26].

Дослідниця О. Борисова, враховуючи ідеї філософії та естетики щодо позиціонування діяльності людини в якості активного прояву її суб'єктності, солідаризується з А. Веремьєвим, який поміж іншого зазначає, що мета естетичної діяльності (як і всіх інших видів діяльності) полягає у розвитку крім потреб у репродуктивній діяльності (сприймання, аналіз, емоційно-естетичне «переживання» існуючих цінностей), також потреб в продуктивній діяльності [16]. Саме це, на думку дослідників, має стати ключовим принципом при використанні різних форм навчання і виховання дітей дошкільного віку.

Відповідно мета і завдання естетичного виховання полягає не тільки у розвитку так би мовити традиційних форм естетичної свідомості, скільки у формуванні у кожного індивідуума здатностей естетично сприймати оточуючий світ, самого себе і творів мистецтва, включати естетичні категорії до власної діяльності. При цьому засобами виступають спеціальні соціокультурні форми естетичної комунікації [57].

Як вважає Т. Грищенко, засадничим питанням естетичного виховання виступає розвиток емоційної чутливості до прекрасного (його беззаперечне сприйняття) та відповідно негативного ставлення до всього потворного [31, с. 69]. Адже саме в дитинстві (яке дослідниками позиціонується як період найбільшої духовної відкритості людини, її найбільшої здатності до співчуття) широко накопичуються позитивні емоції, натомість відсутність у дитинстві повноцінних вражень згодом надзвичайно складно надолужити. Беззаперечно важливо, щоб уже в ранньому віці поруч із дитиною знаходилася людина, яка б розкрила перед нею красу музики, так би мовити дозволила її відчувати [91].

З погляду А. Азархіна особистість необхідно формувати через культуру, тобто виховувати людину, здатну цінувати, зберігати та збільшувати цінності рідної та світової культури [1]. Проте на практиці діти дошкільного віку фактично не мають можливості слухати шедеври світової музичної культури. У закладах дошкільної освіти переважно використовується спрощений репертуар, який не має великої художньої цінності. У багатьох родинах батьки надзвичайно зайняті на роботі, тож діти здебільшого залишені самі на себе.

Відтак саме на вихователі закладів дошкільної освіти мають ввести дитину до світу культури, створюючи умови для всебічного гармонійного розвитку дошкільнят, забезпечивши тим самим успішність процесу формування особистості в дошкільному віці [91].

На думку Г. Шевченка, більшість проблем музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку виникають внаслідок не дотримання принципу послідовності. Адже інтерес до музики потрібно розвивати із самого раннього віку шляхом послідовного використання спеціальних методичних прийомів, дбаючи про добір музичного репертуару відповідно до вікових особливостей дітей (тобто доступного для дитячого сприймання) [99, с. 44]. З метою вирішення проблеми сприйняття звукових образів необхідно навчити дітей не тільки активно діяти, але й уважно слухати, вловлюючи нюанси. У свою чергу оволодіння початковими навичками сприймання і виконання здатне збагатити почуття прекрасного та бажання діяти самостійно [102, с. 111].

Тож на шляху привчання дітей естетично ставить до музики потрібно докласти багато зусиль, виявити наполегливість та терплячість. Видатний український педагог В. Сухомлинський, розмірковуючи над труднощами виховання почуттів, підкреслював, що в окремих випадках необхідно чекати роками, щоб врешті «серце дитини здригнулося» та наповнилося почуттям прекрасного [92].

Наголошуючи, що музично-естетичне виховання надзвичайно важливе у формуванні особистості, Василем Олександровичем було не тільки теоретично узагальнено, а й доведено на практиці беззаперечну єдність естетичних почуттів людини та її світогляду, моральних переконань. Педагог наголошував, що саме естетичне виховання має вирішувати проблему формування «ідейного обличчя особистості», а також «естетичного і морального ідеалу» дітей. Важко не погодитися з В. Сухомлинським, що всі дискусії щодо «благородства» і «моральної гідності» людини врешті мають зводитися до визначення того «наскільки широкий світ охоплює сфера її емоційного життя» [92].

Підкреслимо, що В. Сухомлинський неодноразово вказував на те, що без поетично та емоційно сповненого естетичного джерела не можна забезпечити

повноцінного розвитку дитини. Педагог наголошував, що «добрі почуття» формуються в дитинстві, а «людяність, доброта, лагідність, доброзичливість» – у праці, постійних турботах та хвилюваннях «про красу навколишнього світу». Водночас саме «добрі почуття» лежать в основі людяності, тож їх варто виховувати у дитинстві одночасно з пізнанням перших істин, з відчуттям «найтонших відтінків рідного слова». Тож кожна людина має пройти в дитинстві «емоційну школу – школу виховання добрих почуттів» [92]. Тож одне із головних завдань суспільства на сучасному етапі бачиться у формуванні особистості з високою духовністю, зародки якої варто розвивати ще у дошкільному віці.

Педагог приділяв велику увагу музиці в естетичному вихованні дітей. Солідаризуємось із В. Сухомлинським, що музика здатна переконати дитину, яка тільки починає своє життя, що людина прекрасна, що фактично стає засадничим положенням емоційної, естетичної та моральної культури. Виступаючи могутнім засобом всебічного розвитку дитини, формування її духовного світу, вона сприяє розширенню кругозору та знайомству з різними явищами, збагаченню почуттями (викликаючи радісні переживання), вихованню розумного ставлення до навколишнього світу. Водночас музика здатна активізувати сприймання, мислення та мову дитини, виховувати естетичний смак, розвивати музичні здібності, ініціативність тощо [92].

Василь Олександрович також наголошував на тісному взаємозв'язку музики з ліричною поезією, що може розглядатися як «наступна сходинка» в духовному розвитку людини, виступаючи об'єднуючим елементом для моральної, емоційної і естетичної сфер [92]. В. Сухомлинський говорив про те, що «музика – це мова почуттів», адже мелодія здатна передати їх «найтонші відтінки» (недоступні слову), тож вихователю на шляху до «потаємних куточків юного серця» не можна обмежуватися тільки словом, а без музики виховання не може бути повноцінним. Водночас, на його думку, не варто забувати й про твори образотворчого мистецтва, що здатні утвердити «в юній душі почуття величі й краси людини», підносячи особистість «в її власних очах». Проте для розуміння живопису людина має пройти «тривалу школу почуттів в світі природи» [92].

Варто зазначити, що спрямування та зміст музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку визначаються завданнями всебічного розвитку особистості, що, поміж іншого, передбачають залучення дітей до творчої діяльності, розвиток естетичного сприйняття та емоційної чутливості до результатів мистецької діяльності (зокрема творів мистецтва), розвиток творчих (зокрема музичних, художньо-мистецьких) здібностей, виховання прагнення проявити себе у мистецькій (зокрема музичній) діяльності та ін.

Водночас підкреслимо, що, враховуючи визначальний вплив музики на емоції і прагнення дитини зрозуміти і відчувати її зміст, важливо застосовувати в освітньому процесі музичні твори, які відображають близьку і доступну їм дійсність. Можемо також погодитися з тим, що музика сприяє розвитку естетичної складової особистості дитини, а співпереживання нею відчуттів, виражених у музиці, бачиться дієвим шляхом до формування її моральності. Беззаперечно, що музика впливає на відчуття дитини значно сильніше, ніж будь-які вказівки чи домовленості.

Таким чином, враховуючи все викладене вище, можемо погодитися з провідними дослідниками, які позиціонують музику як могутнє джерело пізнання, а музично-естетичне виховання як запоруку повноцінного та всебічного розвитку дитини.

1.2. Роль музичного мистецтва в музично-естетичному вихованні дітей дошкільного віку

Виходячи з того, що музичне мистецтво (завдяки емоційності і різноплановості звернень до внутрішнього світу людини, багатству проявів у різних сферах життя тощо) відіграє провідну роль у процесі естетичного виховання молоді, водночас погодимось з дослідниками, зокрема О. Борисовою, що музика не є єдиним засобом залучення особистості до надбань духовної культури [16].

Проте значний вихований потенціал музичного мистецтва не викликає сумнівів (на емоційному, творчому, психічному рівні). Музика супроводжує людину протягом всього життя, при цьому вона є близькою емоційній сутності дитини, безпосередньо впливаючи на її художнє сприйняття та світ її переживань. Вже від народження дітей зачаровують мелодійні та заколисуючі звуки колискових пісень, вони активно реагують на танцювальну музику, фіксують погляд на музичних інструментах, що продукують мелодії [90].

При цьому входження дитини до світу музичного мистецтва нерозривно пов'язано з музичним вихованням, яке спрямовується на знайомство з музичною культурою різних народів світу, збагачення особистості знаннями про закони та закономірності музичного мистецтва (що необхідні для його розуміння), формуванню смаку та музичних здібностей, напрацюванню вмій та навичок так би мовити активного слухацтва та вмілого виконавства. До того ж музика спроможна розвивати здатність моделювати емоції (враховуючи свою процесуально-звукову природу), а відтак активно та безпосередньо впливати на емоційну сферу людини, забезпечуючи розвиток інтелекту та творчих здібностей, ціннісних ідеалів та поведінки, отже виховувати її [16].

Загальновизнаним фактом є те, що музичні здібності проявляються у дітей надзвичайно рано, свідченням чого є прояви радості та похваллення під час звучання певних мелодій вже в перші місяці життя. З часом емоційний відгук дитини на музику стає більш вимогливим та конкретним. При цьому зауважимо, що в сімейному колі здебільшого цінується розважальна музика низького художнього рівня, тож діти дезорієнтуються в уявленнях про красу та еталони музичного мистецтва. Ціннісні ж орієнтації особистості можна виховувати тільки на сприйнятті дитиною справжніх цінностей. Тобто тільки музичні шедеври можуть сформувати основи естетичного смаку та уявлення про ідеал.

Тож цілком закономірно дослідники наголошують, що процес музичного виховання має цілеспрямовано здійснюватися у закладах дошкільної освіти, перш за все, шляхом слухання музики на музичних заняттях. При цьому, як вважає Б. Асаф'єв, потрібно використовувати методи і прийоми розвивального

характеру, спонукаючи малечу до різноманітних форм рухової та естетичної активності (наприклад, зіставлення контрастних творів, що сприяє усвідомленому сприйняттю, створення проблемних ситуацій, які поглиблюють емоційні почуття від музики, розвивають уяву та творчу ініціативу). Тобто необхідною умовою формування музичної культури є глибоке сприйняття музичного твору, внаслідок чого уможлиблюється його творча імплементація у танцювальну, пісенну, зображувальну діяльність [6, с. 63].

Незаперечну цінність для музичного розвитку дитини мають музично-дидактичні ігри, які мають широко застосовуватися на музичних заняттях, дозволяючи малечі вправлятися у розрізненні музичних звуків (відповідно до тембру, висоти, динаміки, їх напрямку чи характеру тощо). Музика є дисципліною естетичного циклу, що сприяє активізації зацікавлення творчою діяльністю, формування пізнавальної та емоційно-мотиваційної сфер, розвитку творчих мислення та здібностей, а також таких позитивних рис особистості, як систематичність, працьовитість, наполегливість тощо [25, с. 60].

Музика являється мовою серця, мовою світу емоцій людини, даючи поштовх для розвитку внутрішніх переживань і уяви, які в подальшому в свою чергу викликають бажання передавати музику в дії, жести, рухи, в створення нових художніх образів. Доведено, що музика, зокрема співи, сприяють поліпшенню вимови дітей. Адже при співах відбувається протяжне вимовляння слів, формуючи чітку вимову та забезпечуючи правильне засвоєння слів. До того ж слова в піснях підпорядковані певному ритму, що, поміж іншого, сприяє вимові важких звуків і складів [25, с. 61].

Дослідниці О. Артемова та О. Чинаєва позиціонують музику як найбільше джерело естетичної і духовної насолоди, яка може не тільки надихати та «запалювати» людину, вселяти в неї бадьорість та енергію, але й навіяти почуття скорботи чи тихого смутку. Так, внаслідок радісної, бадьорою та героїчної музики у людини піднімається настрій та навіть підвищується працездатність, а спокійна та лірична музика здатна знімати напругу, заспокоювати, усувати відчуття втоми. Проте багато в чому подібний вплив

музики залежить від самої людини, її підготовленості до сприйняття, що також визначається слуховим досвідом, естетичним смаком, загальною культурою, їх рівнем розвитку [5, с. 63].

Погодимось з науковцем Н. Ветлугіною (яка здійснила ґрунтовний аналіз поглядів відомих музикантів, композиторів, музикознавців та педагогів), що важливою умовою правильно організованого музичного виховання є ретельно підібраний музичний матеріал. Так, малечу доцільніше виховувати на народній пісні. Проте музичний контент обов'язково також має відображати ідеали сучасності, враховувати досягнення у сфері мелодії та гармонії, при цьому обов'язково створюватися професіоналами [21, с. 85].

Музично-естетичне виховання має відображаючи навколишній світ, утверджуючи моральну красу людини, цінність дружби, розкриваючи духовне багатство. Крім того варто враховувати, що здебільшого діти тягнуться до прекрасного, гостро відчуваючи його. Підкреслимо, що в цьому контексті твори музичного мистецтва мають необмежені можливості. Внаслідок систематичної роботи у дітей формується вміння слухати, запам'ятовувати та впізнавати музику, вони демонструють радість від неї, переймаючись змістом твору, виразністю його форми та красою образів. Поступово інтерес до музики трансформується на любов до неї. При цьому саме завдяки музичним образам дитина пізнає прекрасне в навколишньому світі, а чітка художня форма та зрозумілий зміст музичного твору впливають на виховання художнього смаку дитини [45].

Щодо естетичного виховання, то дослідники, зокрема О. Оніщенко, підкреслюють, що методологічну основу його сучасної моделі становить органічна єдність таких наук, як естетика, педагогіка та етика [71, с. 2].

У наукових розвідках С. Науменко під метою естетичного виховання розуміється цілеспрямоване формування естетичної свідомості [68, с. 45]. Інші автори розглядають естетичне виховання з позицій різних складових естетичної свідомості і водночас форм прояву естетичного ставлення до мистецтва і дійсності в цілому (естетичного сприймання, потреб, інтересів, поглядів, смаку, ідеалів, ціннісних орієнтацій, діяльності тощо).

Дослідниця О. Борисова, узагальнюючи погляди І. Джидар'яна, Т. Домбровської, Л. Левчук, В. Лисенкової, Д. Кучерюк, В. Панченко, вказує, що філософи часто розглядають естетичну свідомість як складову естетосфери особистості. Вона зазначає, що в науково обґрунтованій структурі естетичної свідомості виокремлюється суспільна та індивідуальна свідомість та такі категорії, як почуття, смак, ідеал. Солідаризуючись із вченими О. Борисова підкреслює, що саме естетичні почуття є віддзеркаленням рівня соціалізації особистості, її потреб та ціннісних орієнтацій [16]. На думку ж М. Варій, саме формування установок особистості та її ціннісних орієнтацій в естетичній сфері становлять естетичний розвиток особистості [19, с. 208].

Науковці Д. Джола та А. Щербо аргументували думку про те, що естетичне виховання передбачає наявність таких елементів, як сформовані знання, розвинені естетичні почуття, естетичні сприймання та переживання, оцінні здібності та художньо-творча діяльність (її естетична складова), яка позиціонується підсумковим інтерактивним виявом особистісного естетичного ставлення [33, с. 59].

Відтак, дослідниками проаналізовано різні аспекти поняття естетичного виховання, переважна більшість яких сходяться на думці, що мистецтво з усім свої розмаїттям видів та жанрів відіграє особливу роль в естетичному вихованні. При цьому науково-педагогічному та філософсько-естетичному рівнях тривають дискусії щодо діалектики естетичного та художнього виховання та наголошується, що останнє є не просто результатом використання засобів мистецтва у процесі естетичного виховання. Так, Б. Асаф'єв, вважає, якщо художнє виховання, перш за все, передбачає пізнання та осмислення мистецтва (тобто освоєння смислових одиниць його мови), то результатом естетичного виховання має стати «особливе духовно-практичне ставлення індивіда до дійсності». При цьому, стверджується, що естетичне начало є необхідною умовою спілкування з мистецтвом, адже художня інформація має обов'язково не тільки раціонально осмислюватися, але й емоційно переживатися [6, с. 128]. Дослідницею Н. Миропольською, на основі

проведеного аналізу та узагальнення філософсько-естетичних досліджень, зазначено, що мистецтво завдяки своїй гуманістичній природі збагачує естетичні почуття особистості, її духовний світ, розширюючи коло інтересів та рамки утилітарного ставлення до дійсності [65].

Водночас рушійною силою мистецтва є саме ставлення до життя (як об'єднуючий елемент естетичного та художнього виховання), адже воно ставить перед ним нові завдання, які можуть і мають вирішуватися художніми засобами. На думку науковців, означений підхід до розуміння діалектики естетичного і художнього виховання є свідченням зростання пріоритету окреслених соціокультурних аспектів виховання [16].

Дослідники М. Кузьмінський та В. Омеляненко зазначають, що вплив мистецтва (за умови, якщо воно залишало по собі глибоке художнє враження) значно пожвавлювало психічні процеси особистості, що було пов'язано з естетичними переживаннями. Воно сприяло рецепції рис особистості героя на переконання слухача (глядача чи читача). Відтак у результаті впливу творів мистецтва відбувалася зміна смаків і симпатій, естетичних і моральних оцінок, поглядів, ставлення до різноманітних явищ культурного і соціального життя. При цьому тут прослідковується закономірність між глибиною створеного мистецтвом ефекту, власних пошуків людини, набутого досвіду (внаслідок переживання й осмислення художнього твору), та рівнем впливу на неї. Тобто сила виховного потенціалу мистецтва визначалася насамперед його естетичним характером [55].

Дослідниця О. Радинова доводить, що вплив мистецтва на людину відбувається на трьох рівнях: перший – пов'язаний з так би мовити авторськими уявленнями про дійсність (при сприйнятті певного твору ми стаємо спостерігачами та певною мірою співтворцями авторського ставлення до відображених подій); другий – передбачає «зараження» митцем реципієнта своїм ставленням до відображених подій (які якби «присвоюються» особистістю); третій – визначається переживаннями й роздумами над почутим (прочитаним чи побаченим), тобто відбувається конкретизація результату художнього впливу, який набуває індивідуальних рис, відображаючи

особистість окремого реципієнта. При цьому кожен рівень допускав особисту ефективність впливу, пов'язану з тим, що у різних слухачів могли активізуватися різні, проте суттєві для кожного переживання [79].

Таким чином, погодимось із думкою, що реалізація виховного потенціалу мистецтва невіддільна від процесу сприймання, а саме від рівня сформованості художньо-естетичного сприймання, адже воно виступає необхідною умовою спілкування людини з мистецтвом, здійснення мистецького впливу на особистість, а також результатом контакту людини з мистецтвом (з кожним твором мистецтва) та невід'ємною часткою будь-якої форми художньо-естетичної свідомості (від відчуттів до ідеалів).

При цьому дослідники наголошують, що для повноцінного сприймання мистецтва самого факту сприймання недостатньо. Так, сучасні мистецтвознавці та педагоги, зокрема С. Науменко [68], О. Рудницька [83; 84] та інші, зосереджують увагу на аспектах активності сприймання мистецтва та його зосередженості на художньому пізнанні твору. Фактично мова йде про творчий компонент художньо-пізнавальної діяльності, тобто адекватність сприйняття (здатність реципієнта досягнути систему художнього мислення автора) та збереження власної індивідуальності (вироблення власного ставлення до того чи іншого явища), що створюють необхідні умови для розуміння мистецтва.

Тож органічна єдність емоційної реакції з аналітичною діяльністю свідомості стає свідченням сформованості художньо-естетичного сприймання. Відтак переживання художньої образності є єдиною можливою формою спілкування з мистецтвом, що пронизує всі компоненти сприйняття, віддзеркалюючи динаміку емоційних реакцій (від окремих чуттєвих проявів до вищого рівня естетичної насолоди). Крім того вплив мистецтва на особистість передбачає також певне накопичення художніх вражень, що в свою чергу викликає інтерес і потребу в нових враженнях та їх осмисленні [82].

Дослідники, зокрема В. Чудак, підкреслюють, що на сучасному етапі здійснюються динамічні зміни в розвитку естетичної теорії, фактично її оновлення, а саме поглиблюється й переосмислюється зміст традиційних

категорій, відбувається пошук нових підходів до осмислення ролі естетичного в ціннісній організації людського досвіду, до визначення сучасного художнього світосприйняття, триває напрацювання методологічних засад дослідження естетично-художніх процесів [98, с. 16].

Зауважимо, що конкретизація мети естетичного виховання вимагає врахування сучасних соціокультурних реалій. Адже сьогодні під впливом так званої «масової культури» з її антихудожньою інформацією актуалізується проблема здатності молоді орієнтуватися серед естетичних цінностей життя в цілому і культури зокрема, уміння робити вибір правильно та обґрунтовано. Означена ситуація викликає необхідність посилення уваги до формування в особисті ціннісних орієнтацій з позицій мистецтва та дійсності, що знайшло відображення в «Концепції художньо-естетичного виховання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах». Так, у зазначеному документі визначено, що художньо-естетичне виховання має спрямовуватися на формування в дітей особистісно ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, розвиток естетичної свідомості, загальнокультурної та художньої компетентності, здатності до самореалізації, потреби в духовному самовдосконаленні у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності [52].

Аналіз та узагальнення поглядів науковців, дозволяє розглядати естетичне виховання як процес взаємодії цілеспрямованого мистецько-педагогічного впливу на особистість, її самовиховання і дії художньо-естетичного оточення, внаслідок якого розкривається здатність особистості до сприймання, активізується ціннісна позиція щодо мистецтва і дійсності, що виявляється у здатності інтерпретувати мистецькі та інші явища художніми засобами, а також у життєтворчості особистості.

Наведене означення може бути спроектовано і на невід'ємну складову художньо-естетичного виховання – музичне виховання. Протягом всієї історії людства (в часи Античності, Ренесансу, Просвітництва й до сьогодні) музика позиціонувалася як дієвий засіб виховання, перебуваючи в центрі уваги

представників філософської, педагогічної та психології науки, що пояснюється самою природою музики, а також особливостями її впливу на духовний світ людини [85].

Крім того в науковій літературі зустрічається визначення музичного виховання як складного діалектичного процесу розвитку творчих (художніх) здібностей особистості та її здатності до естетичного сприймання і переживання музики. Спроможність музики формувати й розкривати в людині здатність сприймання й переживання невіддільно зв'язана зі здатністю самої музики як абстрактного і водночас процесуального мистецтва безпосередньо впливати та моделювати емоції, захоплюючи емоційну сферу [13].

Дослідник М. Каган, аналізуючи закономірності розвитку художньої культури, обґрунтовано стверджував, що в художній культурі та поза її межами поступово посилюватиметься роль музики, чому сприятиме подальше зростання ролі науки в житті людини, адже абстрактне мислення та пізнання законів буття буде загострювати потребу в збалансованості цього напряму людського розвитку з активізацією її емоційної сфери, духовних почуттів, здатності не тільки мислити, але й переживати [40, с. 137].

Цілком згодні з О. Рудницькою, що музика, яка вирізняється процесуальністю та відсутністю наочної конкретності (предметного зображення, хронології подій тощо), чи не найбільше вимагає від сприймаючих «емоційної фантазії, творчої ініціативи, асоціативного мислення, спостережливості», тобто тих якостей та рис особистості, що іноді корисніші для людини, ніж здобута сума знань [83, с. 88].

Тож музичне виховання має вагомий вплив на розвиток духовного світу кожної особистості, сила і спрямування якого обумовлюються загальною культурою слухача, його музичним досвідом, вміннями і навичками музичної діяльності, що, поміж іншого, уможливають повноцінне естетичне сприйняття твору [73, с. 59].

Крилатим став вислів видатного теоретика і практика педагогічної науки В. Сухомлинського про роль музичне виховання, яке, на його думку, мало

передбачати не скільки виховання музиканта, скільки виховання людини [93, с. 109]. Розвиваючи прогресивні на той час ідеї мистецької педагогіки, він наголошував на унікальній ролі музичного виховання, яке «естетично забарвлює все духовне життя особистості» [92, с. 290].

Отже, музичне мистецтво є важливою складовою музично-естетичного виховання та водночас дієвим засобом формування єдності емоційної й інтелектуальної сфер психіки особистості, її світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій. Як засіб естетичного впливу музика та музичне мистецтво позначаються не тільки на художній сфері а й на загальному духовному розвитку особистості, сприяючи розвитку таких здібностей, як образна уява, пам'ять, творче мислення, фантазія тощо.

1.3. Психолого-педагогічні особливості музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Необхідно підкреслити, що в науковій літературі психічний розвиток дитини дошкільного віку вивчено досить широко. Також погодимось із сучасними дослідниками, що досить складно простежити динаміку розвитку психічних процесів (таких як сприйняття, пам'ять, мислення, уява тощо), прослідкувати удосконалення провідних видів діяльності (зокрема праці, гри, навчання) або формування особистості в окремі роки життя дитини дошкільного віку. Проте означені зміни помітні та інколи охоплюють тільки окремі сторони загального процесу [51, с. 92].

Для старшого дошкільного віку характерним є опанування новими знаннями та поява нових якостей і потреб, що визначальними факторами розвитку особистості. Фактично на цей період життя припадає формування інтелектуальної, моральної, емоційної та вольової сторін особистості. Водночас відбувається розширення знань про різні сфери діяльності людини, навіть про ті, які безпосередньо не пов'язані з обслуговуванням дитини. Уявлення про речі та їхні властивості у свідомості малюка легко поєднуються з новими знаннями

про діяльність дорослих. Так, до дітей приходить усвідомлення тісного зв'язку між вибором матеріалу, форми і скажімо кольору речей та намаганням зробити їх максимально зручними та приємними для користувачів [53, с. 79].

Психологами, зокрема Л. Виготським, аргументовано, що в старшому дошкільному віці дитина від ситуативної поведінки переходить до діяльності підпорядкованої соціальним нормам і вимогам (ставлячись надзвичайно емоційно до останніх). У досліджуваній період спілкування дитини з дорослими зміщується з пізнавального типу (питань типу «Що це?», «Для чого ця річ?», «З чого зроблено?» та ін.) на особистісний (орієнтований, перш за все, на інтерес до людських взаємин) [22, с. 19].

У старших дошкільнят починається диференціація таких аспектів самосвідомості, як самопізнання і самоствавлення. Відтепер образ «Я» починає відображати складну систему різних властивостей (як зовнішніх, так і особистісних, статевих). Подібне розширення образу «Я» значною мірою відбувається завдяки формуванню у дітей старшого дошкільного віку вміння усвідомлювати себе та свої внутрішні стани й переживання. Так, відомий психолог Л. Виготський стверджував, що подібно до того, як трьохрічна дитина «відкриває своє ставлення до інших людей, так семирічка відкриває сам факт своїх переживань» [22, с. 18]. Лев Семенович наголошував, що означена здатність виступає вагомими чинником розвитку особистості дитини як у досліджуваних вікових межах, так і в подальшому, адже саме на її основі відбувається становлення таких якостей, як впевненість у собі або навпаки тривожність, задоволеність собою тощо.

Водночас діти починають усвідомлювати себе у часі, зокрема у часовій перспективі. Так, якщо спочатку дитина живе тільки теперішнім, то згодом починає співвідносити минуле – теперішнє – майбутнє. Поширеними явищами стають звернення дитини старшого віку до дорослих з проханням розповісти про те, якою вона була у ранні роки («коли вона була маленькою») та самостійне пригадування окремих (здебільшого радісних або приємних) епізодів недалекого минулого. Крім того дитину часто цікавить також минуле

людей, рідних чи близьких для неї. У той же час дитина старшого дошкільного віку починає «зазирати» у майбутнє шляхом мріяння та фантазування на тему «Коли я виросту» [72, с. 121].

До початку старшого дошкільного віку дитина міцно засвоює свою статеву належність, тож у досліджуваних вікових межах інтенсифікуються процесів статевої соціалізації та статевої диференціації. Так, відбувається орієнтація дівчаток на зразки жіночої поведінки з оточення (мама, бабуся, вихователі, лікарі, інші діти жіночої статі, тощо); відповідним чином підбирається одяг, іграшки, створюються інші умови, необхідні для статевої соціалізації. Натомість хлопчиків орієнтують на чоловічу поведінку, тож досить часто вже у ранньому віці вони відмовляються виконувати ролі, які не відповідають статі (наприклад, бути у грі мамою) [38, с. 223].

Тож на основі аналізу наукової літератури можемо з упевненістю стверджувати, що дитина старшого дошкільного віку починає звертати увагу не тільки на зовнішні статеві відмінності (наприклад, одягу), але й на способи поведінки, тобто у цей період закладаються основи уявлень про стать, про розподіл статевої ролі у родині та суспільстві в цілому. Водночас дитина усвідомлює свою значущість (цінність) для близьких людей, міцність взаємозв'язків та взаємозалежності з ними, що формується під впливом вражень від оточуючих (проявів любові та турботи, радості за успіхи та смутку за невдачі тощо). При цьому внаслідок часто перебільшених позитивних оцінок з боку дорослих у дітей формується ідеалізований самообраз, який на цьому етапі ще недостатнім чином відмежовується від «Я-реального». Підкреслимо, що в досліджуваних вікових межах починають зароджуватися суперечності між ними, які в подальшому при розвитку самосвідомості стають джерелом для самовдосконалення. Проте іноді відбувається розходження в оцінці дорослими поведінки малюка (вдома хвалять за те, що засуджується у закладі дошкільної освіти), що посилює означені вище суперечності. На думку дослідників, у таких дітей виразно ідеалізований самообраз, який повністю не відповідає реальній поведінці, що компенсується за рахунок стабільно позитивного самоствавлення [38].

Проте розуміння малечою власних недоліків не означає автоматичного погіршення самооставлення. Умовою розвитку дитини (а саме становлення правильної самооцінки) є необхідність вибудувати власне ставлення до інших людей і пережити їх ставлення до себе. Як відзначають науковці, при самооцінці, коли дитина визначає, що вона «хороша, іноді погана», відбувається емоційно позитивне самооставлення, натомість при цілковито позитивній самооцінці («хороша») – емоційно-ціннісне ставлення носить більш стриманий характер. При цьому чотирьохрічні діти при визначенні емоційно-ціннісного самооставлення частіше виходять з позицій естетичної, етичної привабливості. У подальшому (а саме у 4–5 років) у них розвивається бажання до змін в собі (щоправда це не зачіпає етичних рис). У дітей старшого дошкільного віку на основі загальної задоволеності собою, зростає прагнення до змін у собі (для цього віку досить характерною є заява дитини: «Я не хочу бути таким») [38].

Таким чином, особливості розвитку самосвідомості в дітей старшого дошкільного віку варто пов'язати з виокремленням самопізнання, самооцінки та самостановлення, включення до образу «Я» досить складної системи властивостей. У дітей досліджуваного віку відбувається становлення «особистісної свідомості», що пов'язано з усвідомленням власних якостей та умінь, стабільно позитивною модальністю самооставлення (що компенсує травмуючий ефект усвідомлення власних недоліків), подальшим розвитком самооставлення відповідно до розвитку вмінь узгоджувати суперечності «Я-ідеальним» та «Я-реальним» [74, с. 201].

Як свідчить М. Варій, шестирічні діти вирізняються значними психічними і фізичними можливостями. Оволодівши основними рухами, зміцнившись фізично, дитина також розвивається розумово, естетично, морально; тобто суто соціальний розвиток набирає високого темпу. В означеному віці триває удосконалення мовлення малюка, у результаті чого він правильно відтворює звуки рідної мови, чітко і ясно вимовляє слова, має словниковий запас необхідний для вільного спілкування, правильно використовує різні граматичні форми і категорії, висловлюючись більш змістовно, виразно та точно [19].

Здебільшого діти старшого дошкільного віку чітко усвідомлюють, що подобається або навпаки не подобається дорослим в їх поведінці, адекватно оцінюючи власні вчинки та риси особистості. Під кінець дошкільного віку у малечі формується самооцінка, в основі змісту якої лежать практичні уміння і моральні якості, свідченням чого є підпорядкування прийнятим нормам поведінки. Підкреслимо, що внаслідок високої самооцінки дитина дошкільного віку досить вільно освоює нові види діяльності, включаючись (як-то кажуть без сумніву і страху) у навчальні заняття, зокрема при підготовці до школи тощо.

Досить часто діти визначеного віку проявляють справжню турботу про рідних та близьких людей, спрямовуючи свої вчинки на їх захист від різного роду хвилювань, засмучень. Певною мірою дитина опановує уміння стримувати різкі прояви почуттів (п'яти-, шестирічний малюк може приховувати страх, стримувати сльози тощо), засвоює мову почуттів (загальноприйняті форми вираження переживань різних відтінків, використовуючи погляди, міміку, рухи, інтонацію тощо) [38].

Варто згадати про те, що найбільш властивими заняттями дітей старшого дошкільного віку є ліплення, малювання, конструювання. В означеному віці відбувається формування елементів трудової діяльності внаслідок розуміння того, що вона робить потрібні та корисні речі для інших. Старші дошкільники намагаються брати участь у справах дорослих на основі набутих до п'ятирічного віку навичок самообслуговування та досвіду праці в природі виготовлення виробів. Діти старшого дошкільного віку здатні перейти від здійснення окремих доручень до постійних обов'язків (як-то прибирання власного ігрового куточку, поливання квітів, чистка одягу і взуття тощо), що привносить до їх життя перше пізнання радості від власної праці, виконання справи, зробленої для спільного блага.

Ще одним видом діяльності, елементи якої засвоюються у віці старшого дошкільця, стає навчання, займаючись яким дитина сама змінюється (зокрема, здобуває нові знання та навички навчальної діяльності). Також для старшого

дошкільника характерним є розквіт фантазії та уяви, що яскраво проявляється у процесі гри. При цьому дітям ще важко уявляти щось, підключаючи волю (так би мовити навмисно) [78].

Сюжетно-рольова гра є провідним видом його діяльності, під час якого дитина перебирає на себе ролі дорослих, намагаючись виконувати їх соціальні та суспільні функції. Проте дитина старшого дошкільного віку вже дотримується принципу послідовності (наприклад, спочатку відбираючи предмети, необхідні для гри, а вже потім граючи). У цьому віці також відбувається захоплення іграми з чіткими правилами (хованками, скакалочками тощо). До речі, при рольових іграх формується вміння підкорятись правилам, адже там будь-яка роль передбачає виконання прихованих правил. Тобто на момент закінчення старшого дошкільного віку у дітей у процесі гри формуються певні новоутворення, які пізніше стають підґрунтям для здійснення навчальної діяльності в молодшому шкільному віці [63, с. 37].

Підкреслимо, що вже у старшому дошкільному віці (а саме шестирічному віці) у дитини формується здатність ставити перед собою завдання, зокрема тих, які стосуються власної поведінки. Означене знаменує зміни в довільності психічних процесів (вміння дитини діяти відповідно до певного зразку чи правила і контроль за своєю поведінкою), маючи вирішальне значення для успішності подальшого навчання і школі, та психічного розвитку в цілому. Так, у процесі дорослішання діти вчаться самостійно організовуватися, а їх поведінка звільняється від ігрових ситуацій. На момент шести-, семирічного віку відбуваються також зміни у ставленні дитини до порушення правил (вона вимагає їх точного дотримання, наполягає на її продовженні тощо).

Дослідники сходяться на думці, що як і раніше старші дошкільники дивляться на світ з широко відкритими очима, все частіше і сміливіше задивляючись на перспективу пізнання великого світу (дітям означеного віку все цікаво, їх все манить та приваблює). Особливістю цього періоду є намагання засвоїти навіть те, що поки не може глибоко та правильно усвідомити. Старшим дошкільникам притаманні розширені пізнавальні

потреби, що можуть бути висловлені девізом «Хочу все знати!» [68, с. 42]. Часто дитячі можливості щодо «переробки» (упорядкування) інформації не повною мірою відповідають можливостям впоратися з її потоком. Означена невідповідність може призвести до перевантаження свідомості досить розрізненими відомостями і фактами, які діти старшого дошкільного віку не в змозі осмислити та розуміти повною мірою.

Варто зауважити, що пізнавальні інтереси виникають в процесі ігор, при спілкуванні з дорослими й однолітками, проте остаточно формуються вони тільки в навчанні, коли засвоєння знань стає ключовим завданням і результатом діяльності. З метою задоволення своїх прагнень, бажань та потреб дитина старшого дошкільного віку використовує різноманітні способи пізнання, до яких відносимо: власні дії та практичний досвід, слово (пояснення, розповіді дорослих) тощо. Безсумнівно значимими для пізнавального розвитку старшого дошкільняти має усвідомлене ознайомлення з джерелами інформації різного формату (книга, телефон, комп'ютер тощо) та сформовані елементи умінь користуватися ними [42, с. 67].

Також варто підкреслити, що на порозі старшого дошкільного віку відбувається інтенсифікація розвитку словесної пам'яті (діти починають запам'ятовувати словесну інформацію майже на тому ж рівні, що й наочно), чому варто приділяти увагу у закладі дошкільної освіти, адже робота зі словом у широкому значенні відіграє вагомую роль при навчанні у школі.

Розвиток розумових операцій старших дошкільників (їх здатність до аналізу, порівняння, узагальнення тощо) дозволяє їм сприймати та засвоювати нові відомості про світ більш глибоко та усвідомлено. Крім того, на кінець старшого дошкільного віку у дітей починає розвиватися понятійне або логічне мислення. У цьому віці, як стверджує М. Фіцула, їх починають цікавити, крім явищ, які вони бачать перед собою, також узагальнені властивості предметів з навколишньої дійсності. Діти цікавляться причинно-наслідковими зв'язками між предметами та явищами, проявляючи інтерес до процесу їх виготовлення чи створення; на основі аналізу та узагальнення нового матеріалу вони здатні

зробити власні цілком логічні висновки. Дослідники підкреслюють, що на розвиток пізнавальних інтересів дитини велике значення має її особиста участь у різноманітних видах діяльності [104, с. 311].

У старшому дошкільному віці відбуваються значні зміни у психічному розвитку дитини, адже дитину залучено до широкого кола діяльності (ігрової, продуктивної, побутової, спілкування), що сприяє формуванню технічної та мотиваційно-цільової сторін. Науковець Т. Дуткевич, апелюючи до поглядів провідних вчених у сфері психології, вказувала, що у підсумку всіх видів діяльності діти мають оволодіти моделюванням як центральною розумовою здатністю (Л. Венгер), у них має сформуватися довільна поведінка (О. Леонтьєв) [38].

На кінець дошкільця діти вже можуть досить довго виконувати певну діяльність (щоправда, доки вона для них є цікавою), не вимагаючи жодних внутрішніх зусиль, а спираючись лише на мимовільну увагу. Довільний та опосередкований характер дитячої уваги досягається за допомогою ігор. Також до шестирічного віку у дітей спостерігається зниження здатності до навіювання внаслідок достатньо сформованого механізму зіставлення сприймаючої дійсності і слова педагога. Старші дошкільники здатні до відстоювання власної точки зору, розуміння комічних ситуацій тощо [102, с. 187].

За даними досліджень, діти старшого дошкільного віку у відомих для себе життєвих ситуаціях вимогливіші до себе та самокритичніші, ніж діти молодшого шкільного віку в нових умовах навчальної діяльності. Найбільш значні зміни в особистості дитини корелюють зі змінами її уявлень про себе (образ «Я») і усвідомленням ставлення до неї зі сторони оточуючих [76].

Вік старшого дошкільця являється сенситивним для морального розвитку дитини, адже саме у цей період формується основа моральної поведінки та відносини. Набуті у цей час моральні риси нерідко проявляються протягом усього подальшого життя [74, с. 189].

Отже, дитячий вік нерозривно пов'язаний з формуванням та активним розвитком усіх психічних процесів. Невід'ємною частиною дитинства та

освітнього процесу закладу дошкільної освіти є свята, що відіграють вагому роль у розвитку означених процесів, зокрема на розвиток пам'яті й уваги. Відповідно до характеру походження і способів здійснення вчені розрізняють два основних види уваги – довільну і мимовільну. Формуванню уваги допомагають найрізноманітніші подразники, головною характеристикою яких є новизна (вони привертають увагу саме тому, що реакцію на них не послаблено під впливом звички). Тут якраз і стає в нагоді така форма організації дозвілля як свята, яке привносить у життя дитини чимало нових і яскравих вражень, внаслідок використання сюрпризних моментів, змінюваних діючих осіб та видів діяльності [103]. Тож, свята передбачає постійне використання мимовільної уваги дитини.

Проте якщо мимовільна увага формується незалежно від свідомості, то довільна увага передбачає свідомо направлене і регульоване зосередження та застосовується у разі, якщо дитина ставить перед собою певні завдання, свідомо виконуючи програму дій. Так, при підготовці свята дорослі пояснюють дошкільнятам тематику й мету майбутнього заходу, розкривають його хід та дають завдання дітям. Тобто перед дітьми ставиться завдання, котре вони виконують (хоча й при допомозі дорослих). У такий спосіб тренується довільна увага. Тож організація і проведення різноманітних дитячих свят і розваг є дієвим засобом розвитку всіх видів уваги у дітей. Крім того це має вагому роль у розвитку пам'яті дитини.

Дослідники виокремлюють такі процеси пам'яті, як збереження, відтворення і забування. Відповідно до характеру психологічної активності, яка переважає у тому чи іншому виді діяльності, її розподіляють на рухову, емоційну, образну і словесно-логічну [75]. Необхідно підкреслити, що у процесі організації і проведення свят і розваг у дітей задіяні та розвиваються всі означені види пам'яті.

Таким чином, старші дошкільники має значні фізичні і психологічні можливості. У дітей досліджуваної вікової групи відносини з однолітками і дорослими переходять на складніший та змістовніший рівень. Вони володіють

необхідним для вільного спілкування словниковим запасом. В означений період у них формуються інтелектуальна, моральна, емоційна, вольова, дієво-практична сторони особистості, елементи трудової діяльності (навички самообслуговування, праця в природі тощо). Основним видом діяльності стають сюжетно-рольові ігри з чіткими правилами. Переважна більшість змін у діяльності, свідомості й особистості дитини старшого дошкільного віку пов'язана з появою довільності психічних процесів (здатністю цілеспрямованого управління власною поведінкою) та такими психічними процесами, як сприймання, увага, пам'ять тощо.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу науково-педагогічної літератури було з'ясовано, що музичне виховання – це організований педагогічний процес, спрямований на виховання музичної культури, розвиток музичних здібностей дітей з метою формування творчої особистості дитини. Визначено, що на естетичне виховання дітей вирішальний вплив мають різні життєві обставини і дії, до яких залучено естетичні засоби.

Відтак, встановлено, що музично-естетичне виховання – це синкретичний творчий процес, що відповідає етико-естетичним потребам дитини, гарантуючи інтенсивність емоційно-почуттєвих зусиль, стимулюючи прояви творчості шляхом забезпечення поліваріативності вибору засобів ведення продуктивної діяльності. Підтверджено, що музичне виховання є невід'ємною складовою естетичного та всебічного розвитку особистості, унікальним засобом формування цілісності психіки особистості (її емоційної й інтелектуальної сфер), що, в свою чергу, є визначальним для формування світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій.

З'ясовано, що серед психолого-педагогічних особливостей дітей старшого дошкільного віку домінують наступні: діти старшого дошкільного віку на відміну від дітей середньої групи мають більші фізичні і психічні

можливості; їхні відносини між собою та з дорослими набувають складнішого і змістовнішого характеру; вони володіють словниковим запасом необхідним для вільного спілкування; саме на цей період припадає формування всіх сторін особистості дитини (інтелектуальної, моральної, емоційної, вольової), розвиток елементів трудової діяльності (зокрема, навичок самообслуговування та ін.). Встановлено, що для дітей старшого дошкільного віку основними видами діяльності являються сюжетно-рольові ігри та ігри з правилами.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ СВЯТ І РОЗВАГ

2.1. Сутність свят і розваг в закладі дошкільної освіти та педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі їх проведення

Свята і розваги, синтезуючи більшість видів мистецтва, виступають дієвими засобами всебічного розвитку особистості дитини. Акумуляція різних видів репродуктивної діяльності, у процесі організації і проведення свят і розваг дозволяє вирішити низку специфічних завдань: розвиток слухового сприйняття, голосу і вимови дітей; розширення активного словника, розвиток моторики; розширення уявлень дітей про навколишній світ; формування навичок спілкування та ін. І хоча свята і розваги для дошкільників не передбачають повноцінної творчої діяльності, проте в ході їх підготовки і проведення відбувається формування передумов для її подальшого здійснення і розвитку [101].

Свято є невід'ємною частиною освітнього процесу будь-якого закладу дошкільної освіти, здійснюючи значний вплив на розвиток психічних процесів. Це час самоактуалізації особистості дитини, коли вона має можливість проявити активність у різних видах діяльності. Погодимося із сучасними теоретиками і практиками педагогічної науки щодо визначених основних відмінностей дорослих та дитячих свят: на противагу переважної більшості масових свят, орієнтованих на дорослу аудиторію, зміст яких здебільшого імпровізаційний, дитячі свята завжди мають конкретних авторів (так би мовити конструкторів дійства); крім того дитячі свята обов'язково передбачають елементи заохочення, певних подарунків (особистісних, ситуативних, разових тощо) [64].

Варто зауважити, що батьки та діти по-різному ставляться до свят. Нерідко такі відмінності призводять до конфліктних ситуацій між педагогами та батьками. Дослідники виокремлюють цілу низку відмінностей в очікуваннях від свята дітей і батьків (або дорослих, які їх заміщують) [64, с. 5], що представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Ставлення до свята дітей і батьків (дорослих)

Елементи	Діти	Батьки (Дорослі)
Мета	Взяти участь, самореалізуватися	Споглядання, перегляд «шоу»
Психоконплекс	Провідний вид діяльності – гра; вид мислення – наочно-образне	Провідний вид діяльності – професійна; вид мислення – логічний
Потреба	В самоактуалізації, у прояві активності у різних видах діяльності, в отриманні насолоди	В компенсації життєвої енергії, витраченої на працю чи іншу обов'язкову діяльність
Зміст	Створений і спроектований конкретним автором (здебільшого вихователем)	Автор відсутній, свято розвивається імпровізовано-варіативно
Цінності свята	Зіграти роль, реалізувати функцію корисності, отримати подарунок	Споглядання за успіхом власної дитини, сприйняття дитячої радості
Внутрішні почуття	Віра в казку, диво, суцільні відкритість і щирість	У діапазоні від віри у загальнолюдські, суб'єктивні цінності до бездовір'я
Витоки образу свята	Черпаються з технології драматургії свята	Беруться з власного досвіду чи ЗМІ

Свято є знаковою подією у житті закладу дошкільної освіти, дозволяючи здійснювати цілеспрямований педагогічний та виховний вплив на дітей. Освітняни та науковці наголошують, що воно організується та проводиться для дітей (а не їх батьків), тому під час його розробки обов'язково мають враховуватися вікові та психологічні особливості, потреби, запити, індивідуальні властивості та нахили дітей відповідної вікової групи [30; 64; 103].

У той же час дитячі свята мають враховувати не тільки психологію дитячих можливостей, але й психологію батьківського сприйняття, якщо їх присутність на святі запланована. При такому підході батьки виконують роль не глядача, оцінювача та критика, а активного учасника. Ця активність передбачає не тільки різноманітні атракції (посмішки, жести відкритості тощо), демонстрацію яскравих емоцій, бурхливість аплодисментів, але й готовність брати участь в інтерактивних діях (конкурсах, іграх тощо). У науковій літературі це позиціонується як допомога родинам у розвитку культури дозвілля, що є одним із елементів реалізації громадсько-суспільної функції педагогічного працівника [64]. Важливо пам'ятати, що свято передбачає демонстрацію досягнень дитини, проте воно не являється звітним концертом перед батьками, способом задоволення їх очікувань.

Дослідники вважають, що з метою позитивного виховного впливу дитячого свята при його організації та проведенні необхідним є врахування низки чинників, які забезпечать його успіх. Серед них назвемо наступні: зрозуміла назва (переважно до п'яти слів, побудованих у ритмі хорею); сформована мотивація учасників (дітей, педагогів, батьків); оригінальність заходу (що охоплює форму, зміст, хід тощо); продумане забезпечення свята (застосування яскравої естетичної наочності); доречно підібраний музичний супровід (високохудожній, що відповідає віковим запитам); обґрунтований вибір ведучого (який здатний до імпровізації); залучення підготовлених помічників (з числа педагогів або батьків); використання інтерактивних форм з чіткими правилами та простими в розумінні умовами (цікавих та доречних ігор, конкурсів тощо); попередня підготовка аудиторії (груп дітей, батьків, виконавців); організація різного роду заохочень (вручення призів, інших нагород, що відповідають віковим запитам дітей) [26, с. 40].

Спираючись на думку сучасних дослідників, зокрема С. Науменко [68], ми виокремили важливі етапи організації та проведення свята. Нами схарактеризовано особливості проходження організаційного, проектного, сценарного, підготовчого, репетиційного, пропедевтичного, реалізації задуму,

оцінювально-рефлексивного та післясвяткового. Розглянемо детальніше мету та завдання кожного з етапів.

На організаційному етапі здійснюється попереднє планування свят в окремих закладах дошкільної освіти, що дозволяє музичному керівнику прогнозувати власну діяльність. На початку кожного навчального року відбуваються збори педагогічного колективу, під час яких обговорюється та затверджується план виховної роботи на рік (інколи окремо на кожне півріччя). Розробка перспективного плану здійснюється за участю заступника директора з виховної роботи, музичного керівника та педагогів, які відповідають за те, щоб у ньому було відображено всі напрями педагогічної роботи та враховано вікові особливості дошкільнят. Поміж іншого у плані зафіксовані відповідальні виконавці певних етапів свята та керівник проекту (головний режисер) [81, с. 47].

Під час зборів свята обираються із переліку обов'язкових та потенційно можливих, обговорюються терміни їх підготовки та проведення. При цьому термін підготовки встановлюється як мінімум за місяць до проведення свята. З метою безпосередньої організації свята формується творча група так звана рада свята, до складу якої входять представники адміністрації, педагогічного колективу, батьків, інколи навіть найбільш активних дітей (як правило, не більше 5–7 осіб). Відповідно до специфіки свята до складу означеної групи може бути зараховано фахівців у відповідному напрямі [18]. Радою свята вирішуються загальні (координаційні) питання, здійснюється розподіл повноважень та доручень, враховуючи індивідуальні здібності та побажання (дбаючи про індивідуальну комфортність).

Проектний етап – один з основних у підготовці до проведення вдалого дитячого свята, необхідними умовами якого мають бути ретельне продумування деталей, грамотне структурування, насиченість пізнавальним та цікавим змістом, узагальненим у привабливу і зрозумілу відповідній категорії дітей форму.

Програма кожного свята заздалегідь визначається музичним керівником, погоджується з педагогом окремої вікової групи, що уможливило включення

певних матеріалів (скажімо, текстів) до орієнтовного плану виховної роботи [81, с. 49]. Далі відбувається обговорення того, яким саме має бути свято: які елементи є важливими та обов'язковими, в якому форматі та яким чином все має бути побудовано тощо. Це дозволяє завдяки педагогічній уяві вибудувати виразні контури майбутнього заходу, оптимізувавши необхідний для його проведення досвід. Радою розподіляються додаткові обов'язки між представниками педагогічного колективу, що виникли у процесі розробки стратегії свята. Освітняни та науковці наголошують, що вже на етапі проекту захід має будуватися, враховуючи принципи особистісно орієнтованого навчання і виховання, віддзеркалюючи індивідуальні здібності учасників. Напрацювавши стратегію свята у загальному вигляді, організатори визначають тему, мету і завдання заходу, а також так зване «надзавдання» (тобто те, що знайде відклик у серцях та душах дітей, залишиться у їх свідомості), спосіб художнього вираження, центральний образ або образи (якщо мова про контрастних героїв) тощо [64].

Саме така ретельна підготовча робота допоможе особі, яка буде відповідати за сценарій, поринути у проблему, напрацьовуючи різні варіанти її художнього втілення. Також на цей етап припадає вирішення певних загальних питань організаційного характеру (що стосуються форми і термінів написання сценарію, оформлення необхідної документації та ін.) [68, с. 29].

Наступним етапом є сценарний, що передбачає написання сценарію, як основного матеріалу до роботи. Дослідники позиціонують сценарій як літературне джерело видовища, що потребує реалізації «за допомогою засобів сценічної, театральної виразності у масовій дії» – стержень у розробці свята [30]. Написання сценарію є надзвичайно відповідальною справою, що спонукає до висвітлення та аналізу проблемних аспектів означеного етапу.

Перш за все, сценарій, як і будь-який інший літературний драматургічний твір, лише зрідка може бути продуктом колективного інтелекту. У закладах дошкільної освіти написанням сценарію, як правило, займається один із педагогів, хто здатний до цього або має задатки до літературної творчості. Інколи над сценарієм працюють два фахівці, проте це може викликати певні

труднощі, пов'язані з зіткненням різних підходів, досвідів, стилів письма тощо. Крім того сценарій має відображати такі основні елементи, як: близькість і зрозумілість дітям; динамічність і привабливість сюжету; чітка побудова композиції; «експлуатація» певних традицій та звичаїв (колективу, закладу тощо); спонукання до застосування яскравої наочності видовища (костюмів, реквізиту тощо) та використання інтерактивних форм і творчої ігрової взаємодії; елементи прихованої інтриги, непередбачуваності тощо [30].

Підсумком означеного етапу організації свята є створений сценарій – програмний документ та водночас літературно-музичний матеріал, який ретельно відібрали, переробили і пристосували до потреб конкретного колективу. Підкреслимо, що в подальшому (зокрема, на репетиційному етапі) сценарій може бути удосконалено і відкориговано).

Підготовчий етап передбачає копітку і злагожену роботу педагогів, батьків, а пізніше і дітей, від спільної діяльності яких залежатиме «динамічність і яскравість свята, сила його емоційного впливу на дітей» [80]. Доведено, що виховне значення свята значно посилюється, якщо в його підготовці та проведенні беруть участь усі діти без винятку. Недопустимою є ситуація розподілу дітей на більш здібних (яких активно завантажують завданнями) та менш здібних (які виконують роль статистів або взагалі не беруть участі в заході). Адже у такому разі в одних формується хибна думка про власну неперевершеність, а в інших – про свою безталанність та недосконалість. Ми приєднуємося до думки Т. Голінської, що справжній педагог розподіляє ролі відповідально, враховуючи нахили і здібності кожної дитини [26, с. 41]. При цьому протягом підготовчого етапу має здійснюватися вплив на свідомість та розум дитини, зокрема шляхом включення до суспільної діяльності.

В означений період виготовляються костюми, оформляється зала, розробляються запрошення, вивчаються ролі. Всі ці види робіт дозволяють спрямувати всі творчі сили дітей на свято, закладаючи в їх душі передчуття близької радості, відкриваючи широкі можливості для самореалізації як на колективному, так і на індивідуальному рівні, як серед дітей, так і серед дорослих.

При цьому варто пам'ятати, що значна частина дітей потребує допомоги в аспекті віри у свої сили. Особливо це стосується дітей, які важко адаптуються, які мають обмежений досвід виступів на сцені перед глядачами (або не мають його взагалі), які недостатньо проявляють акторські здібності тощо [65, с. 22].

На цьому етапі підготовки до свята вагоме значення має розробка оформлення (костюми, декорації тощо) та антуражу (музичне та світлове, що передбачає відбір необхідних музичних інструментів, фонограм, технічних засобів та ін.). При оформленні святкового приміщення одну з ключових позицій займає так званий задник сцени, де доцільно розмістити яскраве панно (плакат, художню композицію), яке на словесно-символічному рівні відображатиме тематику заходу. Беззаперечним є виховний ефект подібного панно, яке завдяки своєму розташуванню постійно «бере участь» у святі, допомагаючи дітям і глядачам створювати асоціативні зв'язки між розіграними ситуаціями і зображеною темою [80, с. 40].

Підготовка до свята – багаторівневий процес, тож задля реалізації її завдань, як наголошує А. Шевчук, потрібно обрати доцільний темп і ритм життя, що досягається чітким плануванням дій [101, с. 6]. При цьому хід підготовки до заходу та проміжні результати варто періодично обговорювати у групі, колективі, на засіданнях ради свята.

На пропедевтичному етапі дитина має усвідомити свою роль в організації та проведенні свята, чітко зрозуміти свої завдання. Під час розучування віршів, постановки танців, підготовки зали та інших робіт вони мають зрозуміти кінцеву мету заходу. Теоретики і практики педагогічної науки наголошують, що дітей варто підключати до процесу підготовки до свята у дещо обмеженому вигляді з метою збереження інтриги (залишаючи простір для сюрпризу). Проте сама атмосфера наближення до свята, включення дітей до процесу підготовки позитивно налаштовує малечу на головний результат (реалізацію свята) та заохочує їх до самореалізації [80, с. 41].

Підкреслимо, що підготовка до свята може і має здійснюватися також у домашньому форматі, коли діти разом із батьками долучаються до виготовлення

запрошень, малювання святкових сюжетів (які можна презентувати у святковому вернісажі), випуску плакатів-оголошень (із закликом стати організаторами і учасниками певного свята), яскравих афіш про майбутню подію тощо.

Найбільш пролонгованим етапом підготовки свята є репетиційний етап, який об'єднує велику кількість завдань та робіт. Водночас він є одним із найвідповідальніших та відбувається відповідно до заздалегідь складеного графіку. Погодимося з Г. Шевченко, що здійснення заходів музично-естетичного виховання передбачає співпрацю між дорослими і дитиною, а також взаємодію дітей між собою [99]. На нашу думку, це особливо стосується репетиційного етапу підготовки свята. Так, у межах такої співпраці дорослі ставлять перед дітьми завдання, близькі до них тією чи іншою мірою (в аспекті пізнання чи сприйняття світу тощо), а ті, у свою чергу, поєднуючи різні уміння і навички, досягають поставлених цілей у власній зоні розвитку. Такий формат співпраці сприяє формуванню найважливіших рис особистості, почуттів партнера, взаємоповаги, відповідальності за себе та бажання не підвести інших. Погодимось із дослідниками, що на репетиційному етапі таку роботу доречно супроводжувати систематичними бесідами з дітьми, спрямовані на підняття «бойового духу» (під девізами «Великі все можуть», «Свято обов'язково відбудеться, адже ми молодці», «Разом – ми сила» та ін.) [64].

На означеному етапі, як уже зазначалося, за необхідності удосконалюється сценарій (шляхом внесення коректив, змін, уточнень), фактично усуваються недоліки, виявлені під час репетицій. При цьому кінцевий варіант сценарію слід викристалізувати не пізніше ніж за тиждень до проведення свята. Успішна ж реалізація репетиційного етапу напряду залежить від порядку і організованості [80, с. 41]. Однак в основному це стосується тільки дорослих, адже у роботі з дітьми жорсткий контроль та дотримання регламенту є неприпустимим, таким, що може позбавити малечу святкових почуттів і дитячої безпосередності.

Важливе місце відводиться етапу реалізації задуму. Варто пам'ятати, що свято – це не тільки саме «шоу», але і вся атмосфера дня його проведення. Святом

живуть ще вдома, під час зборів до нього, воно ж зустрічає дітей у закладі дошкільної освіти, адже у день свята було здійснено особливе убранство приміщень. У дітей, педагогів і батьків, у кожного окремо і в колективі в цілому, панує особливий святковий, радісний настрій [64]. Нагадаємо, що дитяче свято є, перш за все, виховним заходом. Тож навіть при експлуатації образів традиційних казкових героїв, вони приносять дітям справжні радість і добро. Пройшовши випробування часом вони не втратили своєї актуальності та цінності, адже завжди знають, як жити, розважати, здивувати, розсмішити, дарувати нові враження і незабутні миті учасникам дитячого свята.

У святковий день у закладі дошкільної освіти завжди багато гостей, адже кожна дитина хоче бачити своїх рідних на святі (до речі, відсутність батьків часто зводить нанівець будь-яке свято). Саме свято відбувається за всіма законами драматургії масового театралізованого видовища, обов'язкові елементи якого представлені експонуючим повідомленням (уведенням у емоційну-почуттєву сферу свята), експозицією, розвитком дії, кульмінацією (головною подією свята) і розв'язкою (фіналом) [47]. При цьому свято часто об'єднує різноманітні види творчості, представлені піснями, художнім словом, іграми, інтерактивними завданнями, різноплановими експериментами і дослідями, фокусами тощо.

Виховний потенціал дитячих свят полягає у тому, що свята розширюють кругозір дошкільників, забезпечують їх новими емоційними переживаннями, закріплюють сформовані знання, уміння і навички, розвивають нові. Крім того зміст свята сприяє розкриттю дитячого інтересу до життя, адже діти дошкільного віку надзвичайно сприйнятливі до всього, що подається в яскравій, захоплюючій формі. Тож свято для дитини – найсильніший виховний засіб залучення до духовної скарбниці народу, творчості, культури дозвілля. Водночас під час ігор, танців, театралізацій виявляються і розвиваються творчі здібності дітей, а під час підготовки святкових номерів прагнуть, щоб їх виступ пройшов злагоджено, красиво, виразно [18]. Все це викликає у дітей відчуття причетності до явища, що переживається, виховує відчуття самодостатності, індивідуальної та колективної відповідальності.

На окрему вагу на етапі реалізації свята заслуговує так званий «сюрпризний момент». Освітняни та дослідники підкреслюють, що подібна «родзинка» має бути в кожному святі, адже вона здатна забезпечити йому половину успіху (у разі, якщо сценарист знайшов вдале рішення в даному аспекті).

Фінал свята, завдяки ретельно продуманими та виконаними на високому рівні постановочним діям, має на меті утвердження у свідомості дитини його головної ідеї, її закріплення в душі та пам'яті у вигляді морального уроку. Найчастіше мова йде про дію об'єднувального характеру (масовий номер або сцена), головна мета якої полягає у підкресленні загальнолюдської значущості пережитих моментів, вражень від них [103]. До речі, фактично всі свята закінчуються колективним фотографуванням і в подальшому ці знімки виступають дієвим засобом повернення учасників святкового дійства у пережиті почуття, водночас стаючи подарунком.

Оцінювально-рефлексивний етап передбачає підбиття підсумків на індивідуально-особистісному, педагогічному і дитячому рівнях:

1) сценарист і режисер свята, переймаючись проблемами підвищення кваліфікації та саморозвитку, шукатиме можливість оцінити власну роботу і діяльність в цілому (у переліку для самоаналізу можуть бути такі запитання, як «Чи всі завдання вдалося виконати?», «Чи всі виховні можливості свята використано?», «Як брали участь у підготовці свята батьки (інші учасники)?» та ін.);

2) рада свята та педагогічний колектив закладу дошкільної освіти дають належну оцінку колективній діяльності, вивчаючи ефективність дій на кожному етапі реалізації свята (до комплексу запитань для аналізу можуть входити такі, як «Що нового дізнались діти?», «Як збагатилися їх емоції?», «Чи навчилися діти працювати разом?» та ін.);

3) педагоги організують оцінювально-рефлексивну роботу дітей, викликаючи у дітей спогади близьких подій і пов'язаних з ними переживань (використовуючи серії запитань, як-то «Що сподобалося? Запам'яталося? Завдяки чому?», «Кого б із героїв і за що б ви нагородили?», «Як ви собі уявляли головних героїв до того як їх побачили?», «Герої свята вчиняли правильно?» та ін.) [64].

Післясвятковий етап – це етап сприйняття та обробки отриманих результатів. Свято з чогось починається, якимось відбувається і ніколи не закінчується в душах його учасників, адже певні його символи і фрагменти відбиваються у свідомості його учасників на все життя, стаючи матеріалом для нових творчих досягнень. Пам'ять дитини, як і пам'ять дорослого, здатна довго утримувати радісні та яскраві враження, якими широко сповнені дитячі свята. Тож на означеному етапі головне завдання педагогічного персоналу закладу дошкільної освіти полягає в тому, щоб методом асоціативного зв'язку прив'язати до цих спогадів ті знання, уміння і навички, які діти здобули на святі чи при його підготовці. Надання дітям можливості обмінятися думками, висловити свої ідеї не тільки допоможе зберегти приємні спогади про святкову подію, але й дозволить з часом оцінити його як важливе соціокультурне надбання [103].

Розваги у закладі дошкільної освіти є важливою формою організації дітей поза заняттями, допомагаючи створити радісну атмосферу, яка сприяє формуванню у дітей позитивних емоцій, розширенню сфери їх почуттів, привчає до колективних переживань, розвиває ініціативу та творчу уяву. Організація подібних заходів є важливим педагогічним завданням, адже в житті дітей дошкільного віку розваги займають важливе місце (приносячи радість, створюючи бадьорий настрій, виховуючи активність, життєрадісність, почуття гумору тощо).

На думку Н. Ветлугіної, головною метою розваг музичного спрямування є збагачення дитини новими музичними враженнями, переживаннями, її розважання, поглиблення інтересу до музики, навчання відчувати і розуміти прекрасне, закріплення вивченого матеріалу на основі отриманих умінь і навичок, розвиток музично-творчих здібностей [21]. Дослідники однак не в тому, що музичні розваги або розваги з використанням музики – важливий засіб поглиблення музичних уявлень та удосконалення музичного сприймання у дітей. Їх адекватне та продумане застосування здатне значно розширити сферу педагогічного впливу на всебічний розвиток дітей дошкільного віку, сприяючи виявленню та формуванню позитивних якостей особистості дитини. Зацікавленість дітей розвагами міцно пов'язана з їх змістом, насиченням емоційними та пізнавальними елементами. До

того ж подібні колективні співпереживання сприяють формуванню у дошкільників зародків соціальних відчуттів та відносин [23].

Підкреслимо, що музика в розвагах може використовуватися в різних варіаціях: вона може складати їх основний зміст (як у музичних іграх, концертах, дитячих музичних казках та дитячих операх, хороводах) або ж використовуватися частково (наприклад, у виставах, іграх-драматизаціях, музично-літературних композиціях), виступаючи засобом посилення їх емоційно-образного змісту. Цілеспрямованості виховного педагогічного впливу на дітей дошкільного віку сприяє коректне застосування музики в розвагах, зокрема точний підбір музичних творів, адекватний віковим особливостям аудиторії. Саме музика задає необхідний настрій (атмосферу), а застосування знайомих для дітей мелодій, пісень, танців, ігор у незвичній обстановці або несподіваних ситуаціях приносить задоволення і радість, сприяючи емоційному підйому та розширенню музичних уявлень. Традиційно під час розваг музика звучить у виконанні дорослих (на рівні пісень, інструментальних п'єс та ін.) або дітей (на рівні пісень, музичних ігор, елементарного музикування на дитячих музичних інструментах тощо). Проте в обох варіантах надзвичайно важливим є врахування принципу доступності (що полегшує сприймання дітей та виконання дітьми відповідно). Доцільною вбачається ретрансляція музики за допомогою будь-яких технічних засобів при організації театралізованих дійств, при оформленні загального музичного або ритмічного фону для розваг інших видів. Погодимось також з дослідниками, що естетичному сприйманню музики сприяє її професійне виконання на рівні сольного, хорового, оркестрового звучання [23].

На основі визначених особливостей та етапів організації свят і розваг можемо сформулювати такі педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг в закладі дошкільної освіти:

- наявність виховної системи, професійних кадрів і матеріально-технічних ресурсів, володіння методикою організації дитячого свята, врахування особливостей учасників свята;

– дотримання основних етапів підготовки та проведення свята – організаційного, проектного, сценарного, підготовчого, репетиційного, пропедевтичного, реалізації задуму, оцінювально-рефлексивного та післясвяткового;

– забезпечення високої естетичності підготовки та проведення свят і розваг у закладі дошкільної освіти.

Крім того організаторам дитячих свят необхідно врахувати розбіжності у ставленні до нього батьків та дітей, про що йшлося вище.

Отже, спираючись на все вищевикладене, можна твердити, що свята та розваги у закладі дошкільної освіти виступають важливими формами організації дітей у час дозвілля, допомагаючи створити радісну атмосферу, сприяючи формуванню у малечі позитивних емоцій, розширюючи та поглиблюючи сфери їх емоційної та музичної чутливості, залучаючи до колективного співпереживання, розвиваючи ініціативність та творчі здібності, готуючи до змістовного заповнення своєї культурно-дозвіллевої діяльності у подальшому (у старшому віці). Погоджуємося з провідними сучасними дослідниками, що увага батьків та вихователів (а в майбутньому і вчителів) має бути постійно прикутою до культурно-дозвіллевої (зокрема музично-дозвіллевої) діяльності, яка є формувальною для мотивації власного самоудосконалення та створення середовища, у якому таке самоудосконалення є можливим [23]. Крім того культурно-дозвіллеву діяльність дітей варто розглядати в якості соціально значущого чинника, який розширює простір можливостей для вдосконалення особистості на сучасному етапі.

2.2. Критерії, показники, рівні та констатувальна діагностика музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Успішність музично-естетичного виховання дітей, у тому числі старших дошкільнят, нерозривно пов'язана з особистістю педагога, його знаннями та вміннями враховувати та використовувати специфіку їх психічного розвитку,

природу та особливості музичних здібностей, музичної обдарованості, відкриваючи перед ними прекрасний світ істинного музичного мистецтва, що в ідеалі в подальшому має стати невід'ємною частиною їх життя.

Діагностика є процедурою виявлення рівня досягнень і готовності до діяльності певного виду, змісту та рівня складності. Перш за все, процедура діагностики передбачає здійснення аналізу й узагальнення існуючих методик (що дозволяють прослідкувати розвиток, ефективність навчання і виховання дітей) та вибору оптимальних методик і діагностичних критеріїв (що дозволяють визначити рівень сформованості певних якостей особистості, її умінь і навичок, компетенцій тощо) [87]. Фактично це означає, що за результатами діагностики співвідносяться досягнення чи неуспішність дитини з сильними і слабкими сторонами її особистості, змінами у психофізичному, пізнавально-мовному і особистісно-соціальному розвитку, що дозволяє закладу дошкільної освіти здійснювати моніторинг та контроль ефективності освітнього процесу.

Сучасні дослідники, зокрема С. Науменко, підкреслюють, що природа музичних здібностей є вродженою психо-моторно-емоційною властивістю особистості, тож діагностика музично-естетичної вихованості має охоплювати всі сфери психіки дитини – емоційну, психомоторну, кінестетичну, слухову) [67, с. 15]. Задля розуміння музичних здібностей, з якими дитина приходить у світ, було розроблено численні тести, орієнтовані на дошкільників (тобто категорію дітей, які ще не починали повноцінного музичного навчання).

Теоретиками і практиками мистецько-педагогічної науки створено численні методики, спрямовані на вивчення музичних здібностей дитини. Однією з таких є методика відомого композитора та педагога Д. Кабалевського [46]. Аналіз наукових джерел дозволяє розглянути діагностику визначення музичних здібностей дошкільників поетапно за блочним принципом.

Перший етап відповідає за чуття ритму. Визначається за такими критеріями:

А. Вивчення чуття ритму – проплескати в долоні знайому мелодію; проплескати в долоні мелодію, прослухану двічі; проплескати в долоні лише сильні долі (грати такі музичні твори, як колискова, вальс, марш тощо).

В. Вивчення кінестетичної сфери дитини – показати праву, ліву руки спочатку за словесною вказівкою, а потім з показом різних рук дослідником; повертатись вправо, вліво, показувати різні пальці (одночасне володіння різноманітними рухами) за словесною командою; активність та пластичність рухової сфери.

С. Реакція на зміну ритму (чи помічає її дитина, чи не помічає, чи миттєво протестує, чи є рухова реакція під час слухання музики) – зіграти твір в оригінальному варіанті (В. Косенко, Г. Тюн); зіграти цей же твір зі змінами в ритмі; зіграти знайомий твір зі змінами в ритмі (репертуар, підібраний із мультфільмів, окремих знайомих дитячих пісень).

Д. Вивчення слухо-рухової координації дитини (тобто наявності у неї музично-слухових уявлень) за допомогою підбору окремих звуків, коротких лейтмотивів, фраз тощо на музичних інструментах: зіграти два рівних за тривалістю звуку, а третій довгий (дослідник грає, дитина має повторити); зіграти три рівних звуку з акцентом на першому; зіграти одночасно двома руками по два звуку; зіграти чотири звуку один за одним руками (третіми пальцями лівої, правої, лівої, правої).

При цьому блоки А і Д відповідають за вивчення відтворюючих можливостей, а блок С – за сприймання.

Другий етап – ладове чуття. Його критерії:

А. Вивчення настрою музичного твору – за вибором дослідника зіграти твори в мінорі (Ф. Шопен «Вальс № 7», українська народна пісня «Їхав козак за Дунай» тощо); зіграти твори в мажорі (В. Моцарт «Тема з сонати Ля мажор», українська народна пісня «Журавель» тощо); зіграти твір, в якому характер заважає зорієнтуватися в ладу (В. Моцарт «Рондо в турецькому стилі, Л. Бетховен III частина «Місячної сонати» тощо).

В. Прояв можливостей до аналізу – зіграти пісню, знайому дитині; зіграти цю ж мелодію у протилежному ладу; зіграти у «збільшеному» варіанті (акордами).

С. Чуття ладових тяжінь – зіграти мелодію без закінчення (дитина повинна визначити чи закінчилась мелодія, якщо вона вказує, що мелодія не закінчилась,

то необхідно запропонувати проспівати закінчення, підібрати його на музичному інструменті; також закінчення може зіграти дослідник, а дитина визначати).

Д. Визначення чуття ладу та її тональності – зіграти мелодію та запропонувати дітям вибрати хатку для цієї мелодії з кількох звуків (чуття ладо-тонального тризвуку); мелодію грати 3–4 рази, і тризвуки 3–4 рази.

Третій етап – чуття тембру. Критеріями виступають:

А. Ознайомлення дітей зі звучанням декількох різних музичних інструментів (фортепіано, металофона, скрипки та ін.) – дослідник грає на інструментах, а дитина, слухаючи музику відвернувшись, повинна визначити інструмент на якому грають; визначити, які музичні інструменти знає дитина і чому їй подобається той чи інший; вивчити наявність у дитини взаємозв'язку між настроєм музики та тембром інструменту (за допомогою запитань «Як ти гадаєш, на якому інструменті можна зіграти марш (сумну мелодію, польку тощо)?», «Де б ти на фортепіано грав пісеньку соловейка (білочки тощо)?» та ін.); дитина має обрати інструмент для супроводу твору, який зіграє дослідник (наприклад, «Гопак» тощо).

В. Вивчення питомої ваги чуття тембру у музичному сприйнятті дитини – зіграти не дуже складний твір у першій октаві; зіграти цей же твір у великій октаві; зіграти знову ж таки цей твір у четвертій октаві (необхідно визначити чи сприймає дитина зіграний твір як знайомий чи як зовсім новий).

Четвертий етап – музично-слухові уявлення (або звуковисотний слух). Його критерії:

А. Можливість відтворення мелодії (голосом або на музичному інструменті) – проспівати знайому пісню (яку було прослухано); підібрати мелодію на інструменті (спочатку потрібно показати, що означає підібрати мелодію на інструменті; дитина може здійснити до восьми спроб; дослідник спостерігає за тим, як дитина підбирає потрібні звуки).

В. Сталість звуковисотного слуху – зіграти мелодію та запам'ятати її; зіграти її в різних регістрах; зіграти мелодію з різним супроводом (визначити чи впізнає її дитина).

П'ятий етап – зміст та якість музичного сприймання. Критеріями означеного етапу є:

А. Емоційність реакції на музику – зіграти різні за настроєм та характером твори (відзначити уважність, зацікавленість, наявність рухової реакції під час слухання; використовувати під час слухання відволікаючі предмети (такі, як красива іграшка, музичний інструмент тощо)).

В. Об'єм сприймання та його зміст – зіграти дітям невеликий твір (В. Моцарт «Рондо в турецькому стилі», Прелюдії Ф. Шопена, М. Лисенка тощо) та визначити, що саме вони сприйняли (настрій, характер, динаміку, гармонію, темп, регістр); зіграти п'єсу без останнього такту з тим, щоб діти визначили закінчилась вона чи ні; зіграти твір, пропустивши в ньому один такт (прослідкувати за сприйняттям: чи відчують діти порушення логіки, форми); зіграти твір та запропонувати дітям розповісти, як «живе» музика, визначивши форму твору.

Шостий етап діагностування – чуття гармонії. Його критерії:

А. Наявність чуття гармонії – зіграти пісню (правильний варіант; акомпанемент в іншій тональності ніж мелодія; в оригінальному варіанті гармонії зробити зміну функцій (наприклад, якщо було Т–S, Т–Д, то потрібно Д–S)); зіграти п'єсу (варіанти з № 1); зіграти декілька гармонійних інтервалів та акордів (м. 2, м. 3 Д УІІ; визначити настрій, образ кожного з них; знайти їх серед інших інтервалів та акордів; визначити, які інтервали та акорди їм подобаються і чому; визначити кількість звуків у кожному з них).

Солідаризуємось з дослідниками, що здійснення подібного розгорнутого дослідження музичних здібностей дитини, зокрема старшого дошкільняти, дозволить укласти психологічну карту її якісних та кількісних характеристик, визначити типи музичності, реалізувати принципи диференціації та індивідуалізації в освітньому процесі закладу дошкільної освіти [67, с. 16]. Зауважимо, що переважна більшість тестів, за допомогою яких здійснюється вивчення окремих музичних здібностей дитини, не повною мірою охоплюють проблему визначення музичної обдарованості, адже у таких дітей спостерігається наступна закономірність – у більш обдарованій особистості конкретні властивості,

якості, ознаки (що називаються окремими здібностями) мають меншу значущість. Так, для музичної обдарованості засадничими є такі основні ознаки музичних здібностей, як чуття цілого, аконстантність та ідеомоторика [43; 87].

Дослідники підкреслюють, що чуття цілого є універсальним для музичної діяльності, пов'язуючи деталі музичного твору і утримуючи їх від руйнації та перетворення в хаос. Чуття цілого у музичному мистецтві – це чуття драматургії образу, його інтонування, виразності що забезпечується пластичним чуттям ритму та іншими музичними здібностями. Означене явище також можна визначити як передчуття: єдність передчуття форми, виразних засобів тощо та інтуїтивного передчуття творчої вдачі (або навпаки невдачі). З позицій психології чуття цілого – це особливий творчий стан. Водночас чуття цілого можна розглядати як випереджаюче інтегрування, що мотивує до передбачення руху подій та спрямування ледь помітних змін, а також відчуття змістовної закономірності всього того, що відбувається навколо. Погодимось також, що, без сумніву, чуття цілого є несучою конструкцією музичної обдарованості, що виявляється вже в перші місяці життя [67, с. 17].

Також у психології є поняття константності – властивості сприйняття, що забезпечує можливість орієнтування у мінливому світі, що потребує безперервних змін, позбавляючи від необхідності постійного співвіднесення світу (який ми бачимо) з переміщенням власного тіла у просторі. Означене явище проявляється у слуховій та інших почуттєвих сферах. Як й інші властивості сприйняття, константність є вродженою, проте також і такою, що проходить певний період формування разом зі становленням просторово-часової картини світу та понятійних відношень дитини [95]. Часто обдаровані діти вирізняються так-би мовити «свіжістю сприйняття», тобто здібністю бачити будь-яке явище неповторним, враховуючи численні унікальні характеристики і смислові моменти. Саме ця особливість сприйняття є феноменом аконстантності. Так, для музиканта кожен тон та інтонація мають неповторне звучання, особливе ладове тембровофонічне забарвлення, при цьому, скажімо, «ля» залишається звуком «ля», терцією тощо. У музикантів аконстаційність виявляється у тонкому

відчутті градацій звучання (висотних, ладо-інтонаційних, стильових) [67, с. 17]. Саме аконстантність живить та стимулює творчу уяву: неповторне та «вислизаюче» можна відобразити тільки через образ, метафору, натомість те, що повторюється та є стійким – через поняття.

У мистецтві здібність виражати себе ґрунтується на принципах ідеомоторних актів (що в психології позиціонується як мимовільний період переходу уявлень у рух), проте цей перехід відбувається миттєво [95]. Кожен рух рук, тіла чи очей розкриває прихований сенс, повертаючись образом, думкою, переживанням. Особливо «симптоматика» ідеомоторики проявляється у музикантів при здійсненні гармонізації мелодій, імпровізації, імітації стилю гри відомих виконавців. Означене підтверджує твердження про психо-моторно-емоційну природу музичних здібностей та музичної обдарованості.

Розглянемо детальніше деякі напрями музично-естетичного, а саме музичного, виховання дітей дошкільного віку. Науковці вказують, що перші три роки від народження дитини є вирішальним віком для її привчання до музичного мистецтва, адже саме у цьому віці малюк може виявити не лише музичні здібності, музичність, але й підсвідомо проявити у процесі заняття музикою індивідуальність та емоції, виражаючи їх [67, с. 17].

До трьохрічного віку дитина обов'язково має освоїти музично-поетичну красу українського фольклору (на рівні колисанок, забавлянок, утішок, тощо) [49, с. 16]. Музичний генотип також дозволяє дітям легко (на підсвідомому рівні) ознайомитись зі звуковим музичним мистецтвом. У цей віковий період музичне виховання здійснюється шляхом гри на дитячих музичних інструментах та іграшках, що знайомлять дитину з різноманітними звуками, водночас сприяючи розвитку моторної сфери (як природи музичних здібностей). Натомість музичне виховання дітей 3–6 років має бути значно насиченішим. Діти цього віку мають: слухати музику та аналізувати її настрій (що сприяє розвитку гармонійного чуття); виконувати творчі завдання; здійснювати вокальні та інструментальні імпровізації; музикувати на шумових інструментах та інструментах з визначеною висотою; вивчати музичні рухи,

елементи диригування; музичний театр казок, ігри-драматизації; засвоювати навички гри на висотних музичних дитячих інструментах [67, с. 17]. Проте не всі здатні по-справжньому переживати музику, тож педагогічний персонал закладу дошкільної освіти має навчити дітей не лише слухати музику, а й переживати (чути те, про що говорить композитор, занурюватися в неї, вслухатися у власні почуття). Ключовим завданням музичних керівників, вихователів та батьків є розвиток сфери емоцій та почуттів дитини.

Враховуючи означене дослідники виокремлюють наступні особливості музичного виховання дітей дошкільного віку: врахування вікових і психічних особливостей, музичних здібностей і можливостей; необхідність вчити не лише слухати музику, але і сприймати та переживати її; надання первинного інструментального виховання та «обережного» вокального (що пов'язано з фізіологічними характеристиками); виконання музично-творчої діяльності різних видів (ігри-драматизації, вокальні та інструментальні імпровізації, диригування оркестром, створення на основі власних почуттів музичних наспівів тощо); надавати знання про музику як частини самого заняття (а не як «сухого» теоретичного знання, яке потрібно запам'ятати); акцентування у вихованні та розвитку дитини на інтуїції (а не свідомості); здійснення музичного виховання та розвитку музичних здібностей на високохудожньому музичному матеріалі [67, с. 18; 79, с. 156].

Опрацювання наукових джерел та практики музичного виховання дітей старшого дошкільного віку дозволило виявити низку суперечностей, зокрема між: потенційними можливостями дітей проявити музичні творчі здібності та неможливістю їх повноцінної реалізації на практиці; значними прогностичними можливостями музичного фольклору та його обмеженим застосуванням в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

З метою вивчення музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку у процесі проведення свят та розваг було здійснено експериментальне дослідження. Базою проведення дослідження стала Писарівська філія Хотинської спеціалізованої школи I–III ступенів.

Експериментальна робота здійснювалася за трьома етапами. На першому етапі (вересень–жовтень 2019 р.) вивчалася теоретична, методична література з проблеми дослідження. На другому етапі (жовтень 2019 р. – квітень 2020 р.) проводився формувальний експеримент. На третьому етапі (травень–листопад 2020 р.) формувалися основні висновки, здійснювалося редагування та оформлення роботи.

Мета експериментальної роботи – визначити рівень музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку у процесі проведення свят та розваг.

Аналіз джерел з досліджуваної проблеми (праць Н. Ветлугіної [21], О. Радиної [79] та ін.) уможливив визначення компонентів музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку та критеріїв їх оцінки:

- музичний слух (з критеріями – чистого інтування мелодійної лінії, чуття ладу, діапазону голосу, слухової уваги);
- музична пам'ять (з критеріями – запам'ятовування, впізнавання і відтворення музичного матеріалу, наявності музичного «багажу» пам'яті й уміння ним користуватися);
- чуття ритму (з критеріями – точності, чіткості передачі ритмічного малюнку);
- музична виразність рухів (з критеріями – запасу танцювальних рухів, умінь з їх допомогою передавати характер певного музичного образу).

Означені компоненти та критерії дозволили окреслити рівні сформованості музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку:

- високий (6–10 балів) – дитина виконує завдання з бажанням, впевнено рухається за вказаним сигналом, емоційно реагує на музику, самостійно та правильно знаходить звуки відповідно до музики, розрізняє їх;
- середній (5–7 балів) – дитина реагує на музику, виконує рухи з бажанням, але іноді наштовхується на інших дітей, визначає характер музичного твору за допомогою педагога;

– низький (0–4 бали) – дитина не проявляє інтерес до музики, відсутні емоційний відгук та бажання виконувати музично-ритмічні рухи.

З метою визначення музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку у практиці сучасного закладу дошкільної освіти було реалізовано констатувальний експеримент, що включав 7 завдань для дітей музично-ігрового характеру, спрямованих на виявлення наявності розвинутих: мелодійного слуху, діапазону голосу, дикції, слухової уваги, тембрового слуху, звуковисотного слуху, музичної пам'яті, чуття ритму, творчих навичок, уміння скласти мелодію і ритмічний малюнок за наданим текстом, рухових навичок, уміння імпровізувати в рухах, волі виконання рухів.

Для проведення діагностики музично-естетичної вихованості було обрано групи дітей старшого дошкільного віку «Струмочок» та «Пролісок» по 15 осіб у кожній. Результати дітей обох груп на констатувальному етапі дослідження зведені у таблицях 2.2 та 2.3.

Таблиця 2.2.

Результати тестування дітей групи «Струмочок»

№	Прізвище ім'я дитини	Музичний слух	Музична пам'ять	Чуття ритму	Музичний слух	Рівень
1	Максим Б.	2	1	2	1	В
2	Вероніка Г.	2	2	2	2	В
3	Аарон Д.	1	1	2	1	С
4	Рустам Д.	1	1	1	1	Н
5	Ілля Д.	1	2	1	2	В
6	Рімма К.	2	1	1	1	С
7	Даша М.	1	1	2	1	С
8	Крістіна М.	2	2	2	3	В
9	Аня О.	2	1	1	1	С
10	Данил С.	1	1	1	1	Н
11	Валерія С.	2	3	3	2	В
12	Всеволод С.	2	1	2	1	В
13	Ярослав С.	1	1	1	2	С
14	Єва Т.	1	1	1	1	Н
15	Юра Т.	1	2	1	1	Н

Таблиця 2.3.

Результати тестування дітей в групі «Пролісок»

№	Прізвище ім'я дитини	Музичний слух	Музична пам'ять	Чуття ритму	Музичний слух	Рівень
1	Арсен Б.	3	1	2	1	В
2	Анджоліна Д.	1	1	1	1	Н
3	Богдан Л.	2	1	1	1	С
4	Аня Р.	2	1	1	1	С
5	Софія Т.	3	2	1	2	В
6	Артур Г.	1	1	1	2	С
7	Крістіна Н.	1	1	2	1	С
8	Захар Т.	3	2	2	3	В
9	Аліна М.	1	1	1	1	Н
10	Вероніка С.	3	1	1	1	В
11	Анджела М.	2	1	1	1	С
12	Давид В.	1	1	2	1	С
13	Сергій В.	1	1	1	2	С
14	Андрій М.	1	1	2	1	С
15	Максим Х.	1	2	2	1	В

За підсумками завдань, що проводилися зі старшими дошкільниками та враховуючі загальний бал, ми розподілили дітей за рівнями музичної вихованості. Дані, отримані в результаті діагностики, дозволяють зробити висновок, що низький рівень розвитку продемонстрували 27% дітей групи «Струмочок» та 14% групи «Пролісок» (див. табл. 2.4.)

Таблиця 2.4.

Середні показники музично-естетичної вихованості дітей

Рівень	Група «Струмочок »	Група «Пролісок»
Високий	40% (6 осіб)	53% (5 осіб)
Середній	33% (5 осіб)	33% (8 осіб)
Низький	27% (4 особи)	14% (2 особи)

Розподіл дітей за рівнями музичної вихованості унаочнено на рисунку 2.1.

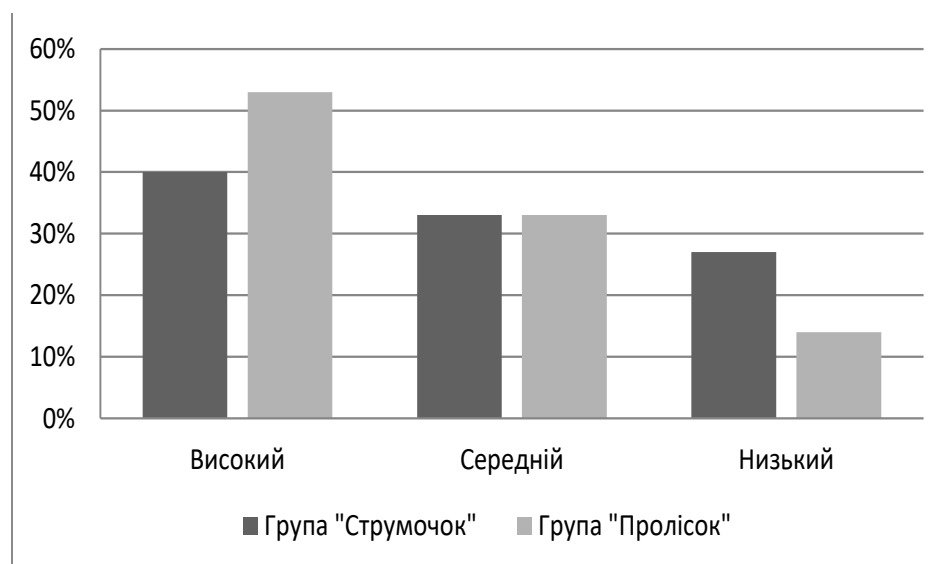

Рис. 2.1. Порівняльна діаграма рівня музично-естетичної вихованості за результатами констатувального етапу

Підсумовуючи результати, зазначимо, що у дітей обох груп переважає середній рівень музично-естетичної вихованості. При цьому дітей з низьким рівнем у групі «Струмочок» на 2 більше, саме тому цю групу ми обрали експериментальною (ЕГ) для проведення формувального етапу дослідження. Групу «Пролісок», де показники музично-естетичної вихованості у дітей кращі, визначено як контрольну (КГ).

Констатувальний зріз засвідчив скутість дітей при виконанні завдань. Крім того, хоча у них і спостерігалось внутрішнє бажання займатися музикою, проти вони продемонстрували недостатній обсяг елементарних знань, умінь, навичок, необхідних для повноцінної музичної діяльності, а також засвідчили відсутній досвід музично-творчої діяльності. На означеному етапі експерименту діти старшого дошкільного віку в обраних групах продемонстрували відсутність розвиненого мелодійного і тембрового слуху та низький розвиток чуття ритму. Значна частина дітей не змогла виконати найпростіші ритмічні завдання, а багатьом з них вони видавалися незрозумілими. Також засвідчено відсутність у дітей співацьких навичок, вузький діапазон голосу та не достатньо розвинену дикцію. Співаючи вони навіть не намагалися слухати себе чи інтонувати мелодію, значна

частина просто кричала, неправильно бравши подих. Не виявлено також активної слухової уваги до сприймання музики, що надзвичайно важливо для опанування музичних навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Означені результати, проведеного нами констатувального експерименту, доводять, що за допомогою музично-естетичного виховання доцільно створювати сприятливі умови для розвитку дітей старшого дошкільного віку. Також вони підтвердили необхідність впровадження у виховний процес експериментальної групи методичних підходів, орієнтованих на розвиток музичних здібностей дітей старшого дошкільного віку під час проведення свят та розваг.

Отже, важливим завданням педагога дошкільного закладу дошкільної освіти є музично-естетичне виховання у процесі свят та розваг. У свою чергу музичне мистецтво виступає дієвим засобом поглиблення вражень дитинства старшого дошкільника, емоційно-образного пізнання ним навколишнього світу та формування його особистості.

2.3. Зміст експериментальної роботи та результати дослідження

Музично-естетичні здібності передбачають підвищений рівень сенсорної та емоційної чутливості щодо оточення дитини, тих людей, з якими вона спілкується. Проявляючись у ранньому віці, вони утворюють фундамент для всього психічного розвитку дитини. Крім того варто пам'ятати, що музично-естетичні здібності мають комунікативний характер, тобто розширюють комунікативні можливості дитини, що полегшує її входження до нового для неї світу, її адаптацію в ньому [26; 54].

У наукових джерелах психологічного та педагогічного спрямування надається принципово важливого значення музично-естетичному вихованню в загальному та всебічному розвитку дітей старшого дошкільного віку, широко розкривається цілий спектр питань, пов'язаних із розвитком творчих здібностей малечі. Дослідники (В. Моляко [43], О. Музика [43], Б. Теплов [95] та ін.) підкреслюють, що для творчої діяльності дитини важливий не скільки результат,

скільки сам процес, оскільки саме під час нього застосовується цілий комплекс складних особистих якостей, що обумовлюють прояви потреб, ініціатив та активності дошкільників при творенні певного творчого «продукту».

На думку науковців, структура музично-естетичних здібностей охоплює: відчуття ладу (тобто здатність на емоційному рівні розрізняти ладові функції звуків мелодій, відчувати емоційну виразність звукового руху, фактично емоційне пізнання мелодії); музично-слухове уявлення (тобто здатність довільного користування слуховими уявленнями, що віддзеркалюють звуковисотний рух, фактично точне відтворення мелодії на слух); музично-ритмічне відчуття (тобто здатності активно переживати музику в рухах, відчуваючи емоційну виразність музичного ритму і точно відтворюючи його) [95]. При цьому саме здатність до емоційного відгуку на музичний твір, переживаючи його, отримуючи враження певного змісту, лежить в основі музичності, тобто здатності до сприйняття смислового змісту музики [26].

На окрему увагу заслуговує підхід Н. Ветлугіної та представників її наукової школи до структурування музично-естетичних здібностей, відповідно до якого структура означених здібностей підпорядковувалася основних видам творчої діяльності та включала сприйняття, виконання та імпровізацію (творчість) [21]. Погодимось, що подібний підхід дійсно відображає психологічну характеристику творчої діяльності. Так, при музичній діяльності під сприйняттям мається на увазі слухове або аудіальне сприйняття (тобто слухання), виконання передбачає виконавське музикування на рівні репродуктивної музичної діяльності, імпровізація ж вказує на продуктивну, творчу, креативну, а головне самостійну, музичну діяльність.

При здійсненні музично-естетичного виховання важливо пам'ятати про музично-естетичний генотип, під яким розуміється сукупність спадкових музично-естетичних структур і засобів, які передаються з покоління в покоління. Крім того при роботі з дітьми старшого дошкільного віку важливо застосовувати зразки високого мистецтва та музику, повноцінну в художньому відношенні. Перш за все, це мають бути українські народні твори [54].

Використання українського фольклору при здійсненні музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти відкриває широкі можливості для педагогічної творчості, пошуку інноваційних методів навчання й виховання. Загально визнаним фактом є дієвість виховного впливу рідної мови і народної пісні на виховання малечі, вважається що це необхідна умова морального здоров'я людини. Крім того фольклор є дієвим засобом національно-патріотичного, морального, музично-естетичного та інших напрямів виховання, що обумовлюється глибокою творчою природою фольклору, здійснюючи творчий стимул для розвитку кожної особистості [26].

Від самого народження і протягом всього життя дитину оточують зразки фольклору (колисанки, забавлянки, утішки, промовки, скоромовки, народні пісні тощо), що акумулюють слова і поетичні образи, які здійснюють потужний виховний вплив. Погодимось, що яскрава образність музичної мови фольклорних наспівів з елементами гри, танцю, декламації, барвистими костюмами уможливує їх розуміння і виконання дітьми різного віку, починаючи з наймолодшого [49; 71]. До того ж традиції народного виконавства закликають до комплексного підходу до освітнього процесу. Особливо доцільно використовувати фольклорні елементи під час проведення свят та розваг у закладах дошкільної освіти.

Так, протягом всієї експериментальної роботи здійснювалася реалізація запропонованих педагогічних умов, що передбачали: по-перше, наявність виховної системи, професійних кадрів і матеріально-технічних ресурсів, володіння методикою організації дитячого свята, врахування особливостей учасників свята; по-друге – дотримання основних етапів підготовки та проведення свята (організаційного, проектного, сценарного, підготовчого, репетиційного, пропедевтичного, реалізації задуму, оцінювально-рефлексивного та післясвяткового); по-третє забезпечення високої естетичності підготовки та проведення свят і розваг у закладі дошкільної освіти.

Експериментальна робота охопила всі заняття, здійснювалася під час розваг, при підготовці та проведенні свят, в ігровій формі на матеріалі українського фольклору, перш за все музичного, орієнтованого на дитячу

аудиторію. Домінуючим видом занять стали музичні (що об'єднували та інтегрували пісенну, ритмічну, танцювально-пластичну, ігрову діяльність), провідна форма проведення – ігрова. Система занять враховувала три етапи.

Перший етап умовно можна назвати розвивальним, адже на початку робота була спрямована на розвиток у дітей музичних здібностей (до яких відносимо тембровий і звуковисотний слух, чуття ритму, музичну пам'ять тощо), а також елементарних співацьких навичок та ін. Широко використовувалися нетрадиційні форми (музичні ігри, загадки і казки), формуючи тим самим інтерес до музичної діяльності і творчості в цілому (див. Додаток Б і В).

Зміст занять будувався навколо дитячої музичної казки «Про Ніну, кішку піаніно». Було використано українські народні пісні («Ведмідь», «Зайчик», «Птиця-синиця»), музичні загадки («Бубонці», «Угадай, чий голос?»), музичні вправи («Коник-стрибунець»), музичні ігри («Довідайся, чий голосок?»; «Зайці» – на основі народних пісень «Танцювала риба з раком», «Повішу я колисоньку» та танцю «Гопачок»; «Тінь тінь» – на основі народної пісні «Тінь тінь»; «Чия черга?»; «Чудесна драбинка»). На деяких заняттях відбувалося знайомство дітей з новими музичними інструментами – «Визнач інструмент», «Кішка Мурка і музичні іграшки». На останньому (десятому) занятті означеного етапу діти прослухали музичну казку «Про Петра-вівчарика» та обирали одну з пісень цієї казки, пояснивши свій вибір. Водночас на заняттях здійснювалась підготовка до свят.

На другому, репродуктивно-творчому, етапі діти займалися повноцінною творчою діяльністю, використовуючи досвід музично-естетичної діяльності. Уже на першому занятті діти мали спочатку закінчити мелодію до пісні відповідно до заданого експериментатором тексту, а потім скласти нову пісеньку до того ж тексту. На заняттях було використано низку музичних ігор та вправ: «Веселка з'явилася», «Відгадай, хто ми?» (на основі народних пісень «Ведмедик», «Киця», «Козлик», «Курочка», «Ляльки танцюють», «Півник», «Пташка», «Собачка», «Я лисичка, я сестричка» та ін.), «Зайчику сіренький», «Казкове заклинання», «Сонечко встало», «Спробуй відгадай», «У мене задзвонив телефон», «Танцювальна». Останнє (чотирнадцяте) заняття означеного етапу було

присвячено складанню пісні-поспівки на текст та роз'ясненню кожною дитиною образу і характеру своєї пісеньки.

На третьому, контрольному, етапі відбувалося підбиття підсумків. Було визначено результати використання свят та розваг в закладі дошкільної освіти для розвитку музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. З цією метою ми провели діагностичні завдання в експериментальній і контрольній групах, які відповідали тим завданням, які використовувалися на констатувальному етапі. Отримані результати засвідчили, що у процесі цілеспрямованого послідовного і систематичного застосування розроблених педагогічних умов у більшості дітей сформувався досить високий рівень музично-естетичної вихованості.

Результати роботи по виявленню рівнів музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку оцінювалися за тими ж критеріями і показниками, що використовувалися на констатувальному етапі. Результати контрольного завдання дітей контрольної й експериментальної групи зведено у таблицях 2.5, 2.6 та 2.7.

Таблиця 2.5.

Результати контрольного дослідження в експериментальній групі

№	Прізвище ім'я дитини	Музичний слух	Музична пам'ять	Чуття ритму	Музичний слух	Рівень
1	Максим Б.	2	1	2	1	В
2	Вероніка Г.	2	2	2	2	В
3	Аарон Д.	1	1	2	1	С
4	Рустам Д.	1	1	1	1	Н
5	Ілля Д.	1	2	1	2	В
6	Рімма К.	2	1	1	1	С
7	Даша М.	1	1	2	1	С
8	Крістіна М.	2	2	2	3	В
9	Аня О.	2	1	1	1	С
10	Данил С.	1	1	1	1	Н
11	Валерія С.	2	3	3	2	В
12	Всеволод С.	2	1	2	1	В
13	Ярослав С.	1	1	1	2	С
14	Єва Т.	1	1	1	1	Н
15	Юра Т.	1	2	1	1	Н

Таблиця 2.6.

Результати контрольного дослідження контрольної групи

№	Прізвище ім'я дитини	Музичний слух	Музична пам'ять	Чуття ритму	Музичний слух	Рівень
1	Арсен Б.	3	1	2	1	В
2	Анджоліна Д.	1	1	1	1	Н
3	Богдан Л.	2	1	1	1	С
4	Аня Р.	2	1	1	1	С
5	Софія Т.	3	2	1	2	В
6	Артур Г.	1	1	1	2	С
7	Крістіна Н.	1	1	2	1	С
8	Захар Т.	3	2	2	3	В
9	Аліна М.	1	1	1	1	Н
10	Вероніка С.	3	1	1	1	В
11	Анджела М.	2	1	1	1	С
12	Давид В.	1	1	2	1	С
13	Сергій В.	1	1	1	2	С
14	Андрій М.	1	1	2	1	С
15	Максим Х.	1	2	2	1	В

Таблиця 2.7.

Кількісний аналіз результатів діагностики

музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Група	Усього дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
		Дітей	%	Дітей	%	Дітей	%
ЕГ	15	7	47	7	46	1	7
КГ	15	9	60	4	26	1	7

Тож діти ЕГ з високим рівнем музично-естетичної вихованості склали 47% на протигагу 40% дітей констатувального етапу експерименту. Означені діти продемонстрували гарні вокальні дані, сформовані навички самостійних творчих дій, потребу у творчій діяльності У дітей цього рівня з'явилася творча активність у різних видах мистецької діяльності.

До умовного середнього рівня нами віднесено 46% дітей на протигагу 33% відповідно до результатів констатувального зрізу. Діти з низьким рівнем

розвитку музично-естетичної вихованості становили тільки 7% від загальної кількості на противагу 27% констатувального етапу експерименту.

Відповідні дані було унаочнено. На діаграмі представлено рівні музично-естетичної вихованості дітей експериментальної та контрольної груп з результатами контрольної діагностики (див. рис. 2.2.).

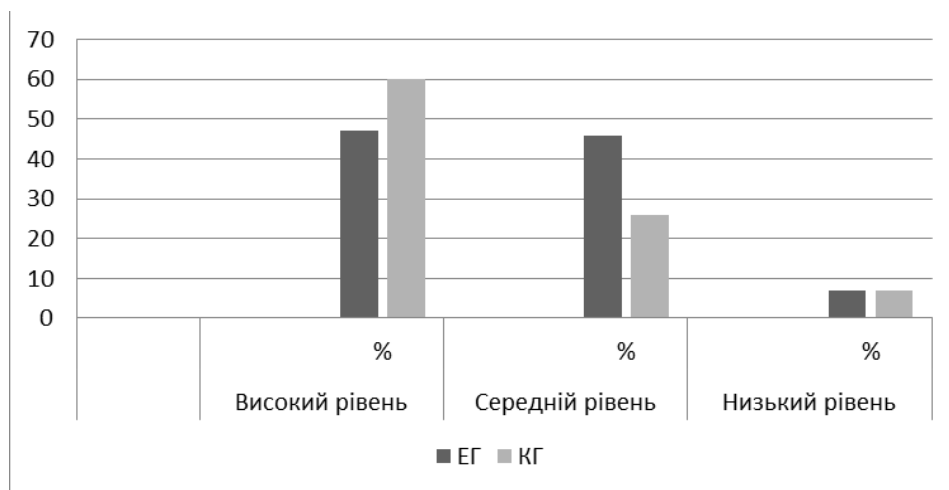

Рис. 2.2. Порівняльна діаграма експериментальної та контрольної груп

Здійснений аналіз отриманих результатів засвідчив, що експериментальна робота формувального характеру уможливила особистісні зміни у дітей, дала їм можливість стати більш активними, ініціативними, здатними до прийняття неординарних та самостійних рішень.

Підкреслимо, що обов'язковою умовою формування музично-естетичної вихованості дітей є співтворчість, сумісні дії дорослого і дитини. Засвоївши творчий досвід, діти здатні виконувати необхідні дії для створення цілісної і завершеної композиції. В означеному процесі особливу роль відіграє народна музика як результат накопичених життєвих вражень, як зразок, здатний пробудити мистецьку творчість, розширити та поглибити музично-естетичні та слухові уявленнь у дітей старшого дошкільного віку.

Для уточнення отриманих результатів та їх систематизації нами було проведено діагностування дітей за допомогою методики Е. Хаака і І. Кафа (див. Додаток А). Означена методика базується на визначенні музичних здібностей, літературного обдарування та артистичного таланту кожної дитини.

За кожне запитання тесту виставляється бал від 1 до 5, потім результат ділиться на кількість запитань – це і є середній бал, що вказує на рівень здібностей, що відображається в графіку. Відповідно до означеної методики до музичних здібностей варто віднести те, що дитина швидко і легко сприймає нові мелодії, добре співає, грає на музичних інструментах, любить співати разом з іншими дітьми, любить музичні записи, привносить до пісні власні енергію та почуття. До літературного обдарування входить наступне: дитина вміє підбирати слова, що відображають стан героя; любить писати оповідання чи вірші; зображуючи своїх героїв, додає щось нове; розповідаючи щось, вміє дотримуватися сюжету. Артистичний таланти включає в себе цікавість до гри акторів, вміння дитини легко входить в роль, передати почуття за допомогою міміки, жестів, рухів.

Результати проведеної методики проілюструємо на прикладі п'ятирічної Рімми К. з групи, яка відвідувала кожне заняття. Для накреслення графіка, який відображає рівень здібностей, потрібно по вертикалі зазначити бали, отримані дитиною за кожне запитання, а по горизонталі – номер запитання. Інтерпретація результатів передбачає, чим вище та рівніша лінія графіка, тим ближче рівень здібностей до 100%.

На рисунку 2.3. представлено рівень музичних здібностей Рімми К.

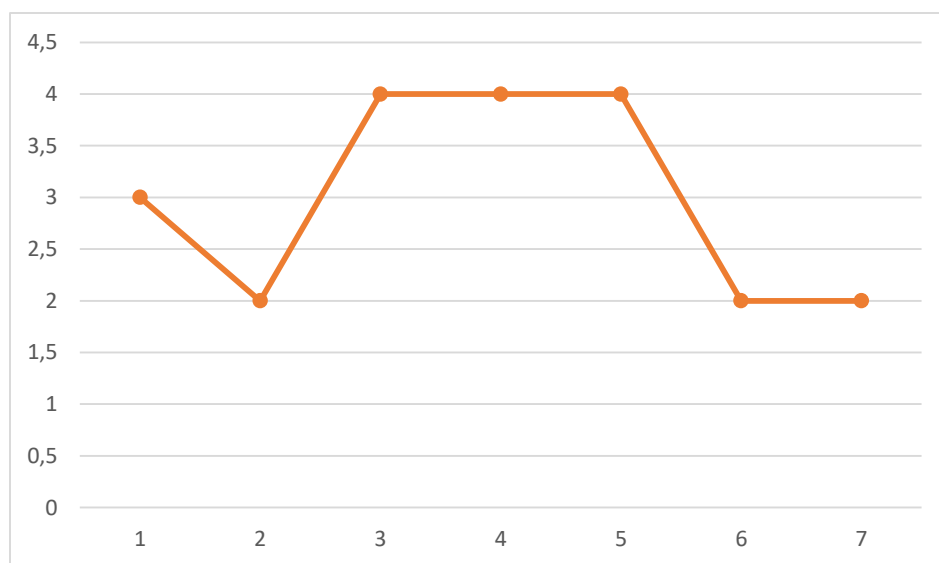

Рис. 2.3. Музичні здібності

За тією ж схемою креслимо графіки для визначення літературних та артистичних здібностей (тобто літературне обдарування та артистичний талан відповідно) (див. рис. 2.4.–2.5.).

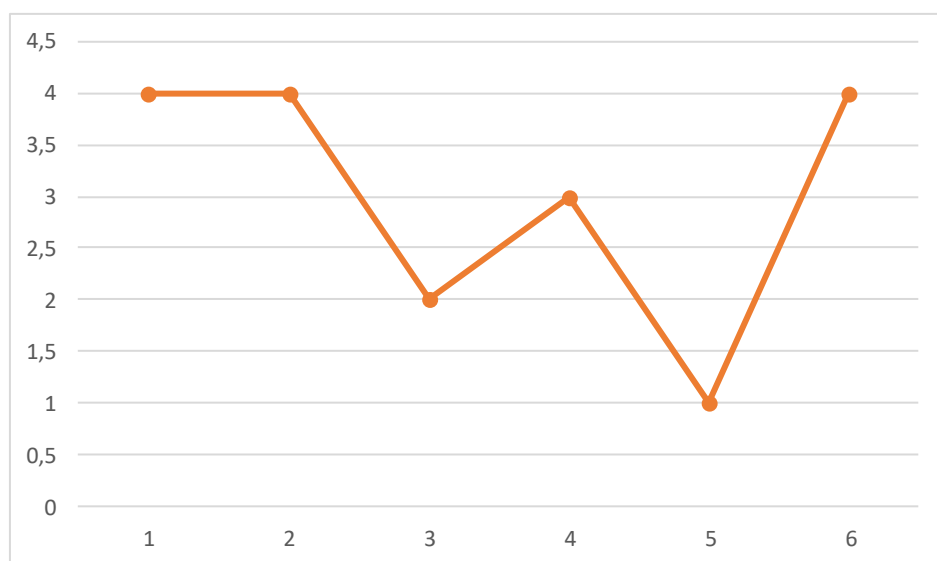

Рис. 2.4. Літературне обдарування

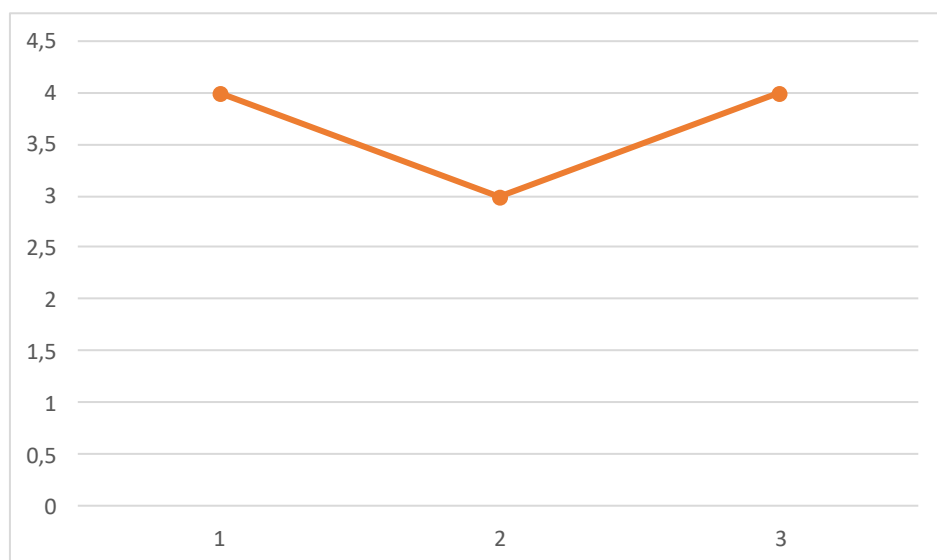

Рис. 2.5. Артистичний талант

Всі три показники у зведеному вигляді дозволяють накреслити графік театральних (художніх, мистецьких) здібностей Рімми К. (див. рис. 2.6.). По горизонталі буквами вказано здібності, по вертикалі – бали.

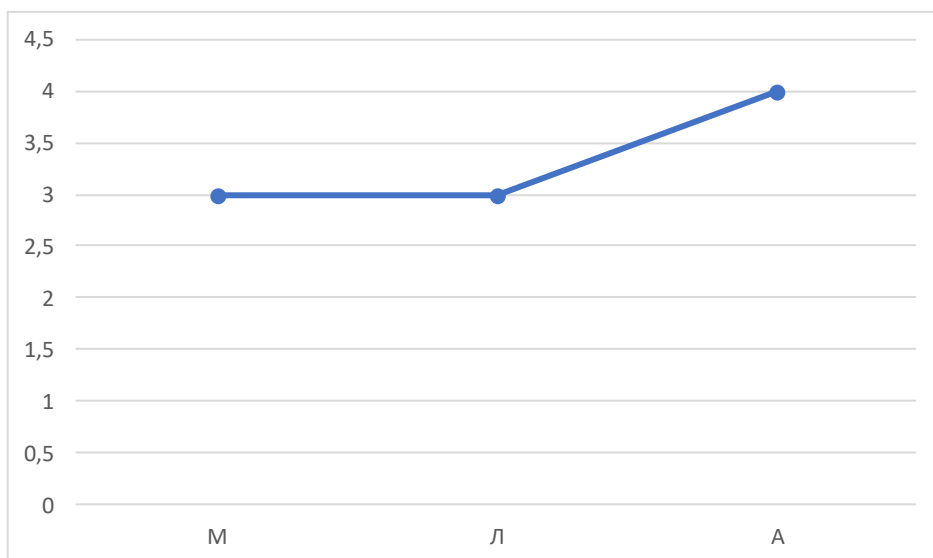

Рис. 2.6. Театральні здібності

У підсумку Рімма К. має середній рівень музичних та літературних здібностей, артистичні ж здібності дівчинки вище середнього рівня.

Означену діагностику ми провели з кожною дитиною у групі, в якій проходило наше дослідження. Результати засвідчили, що у дітей, які відвідували заняття, на високому рівні музичні здібності у 4 дітей (27%), літературні здібності – у 5 дітей (33%), артистичні здібності – у 7 дітей (47%).

Таким чином, на нашу думку, важливо пам'ятати, що саме музично-естетичне виховання є основою всебічного розвитку дитини. Дані, отримані у нашому дослідженні, вказують на нерозривний зв'язок музичного мистецтва та естетичного виховання. Зазначимо, що отримані результати підтверджують ефективність запропонованих педагогічних умов. Завершенням нашої роботи стало проведення свята для вихованців.

Висновки до розділу 2

Визначено, що проведення свят та розваг у закладі дошкільної освіти набуло досить великої популярності. Аргументовано, що здійснення означеної роботи на високому рівні потребує активної співпраці вихователя, дітей та

батьків. Визначені нами етапи проведення свята свідчать про клопітку працю та довготривалий процес підготовки.

Констатувальна діагностика музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засвідчила необхідність проведення експериментальної роботи, що в свою чергу дало позитивні результати.

На основі визначених особливостей та етапів організації свят і розваг було сформульовано наступні педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг в закладі дошкільної освіти: наявність виховної системи, професійних кадрів і матеріально-технічних ресурсів, володіння методикою організації дитячого свята, врахування особливостей учасників свята; дотримання основних етапів підготовки та проведення свята – організаційного, проектного, сценарного, підготовчого, репетиційного, пропедевтичного, реалізації задуму, оцінювально-рефлексивного та післясвяткового; забезпечення високої естетичності підготовки та проведення свят і розваг у закладі дошкільної освіти.

Визначено, що експериментальна робота на формувальному етапі сприяла особистісним змінам дітей: дозволила їм стати більш активними, ініціативними та здатними до неординарного вирішення поставлених завдань, прийняття самостійних рішень.

Розроблена система занять на основі фольклору, проведення свят та розваг передбачала організацію та проведення занять у нетрадиційних формах (музичних ігор, музичних загадок, казок та ін.), що сприяло формуванню інтересу до подальшої творчої активності та музичної діяльності. Водночас було широко використано вагомий виховний потенціал творів народного музичного мистецтва, що при проведенні експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку спрямовувалося на розширення та поглиблення музично-естетичних та слухових уявлень дошкільнят.

Діти експериментальної групи з високим рівнем музично-естетичної вихованості склали 47% на противагу 40% дітей констатувального етапу експерименту. Означені діти продемонстрували гарні вокальні дані, сформовані

навички самостійних творчих дій, потребу у творчій діяльності У дітей цього рівня з'явилася творча активність у різних видах мистецької діяльності.

До умовного середнього рівня нами віднесено 46% дітей на противагу 33% відповідно до результатів констатувального зрізу. Діти з низьким рівнем розвитку музично-естетичної вихованості становили тільки 7% від загальної кількості на противагу 27% констатувального етапу експерименту.

Таким чином, отримані результати вказують на ефективність проведеної роботи по розвитку музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі висновки:

1. З'ясовано теоретичні основи музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Встановлено, що у педагогічному аспекті музично-естетичне виховання передбачає розвиток у дітей здібностей до сприйняття, відчуття і розуміння прекрасного (як у житті, так і у мистецтві), стимулювання у них прагнення до безпосередньої участі у перетворенні довколишнього світу (враховуючи закони краси), залучення дітей до музичної діяльності й розвиток їх музично-творчих здібностей.

Констатовано, що мистецтво є могутнім засобом, який сприяє всебічному і гармонійному розвитку особистості, адже саме мистецтво через музично-художні образи дозволяє дитині пізнавати дійсність, засвоювати загальнолюдські цінності. Водночас відбувається трансформація загальнолюдських здібностей на особистісні засобами музичного мистецтва, що вивищує значення музичного мистецтва у гуманістичному та особистісно орієнтованому вихованні особистості.

Виявлено, що старший дошкільний вік є сенситивним до оволодіння широким колом видів діяльності, у тому числі музично-естетичним. Особливості означеного періоду пов'язані з набуттям довільного характеру пізнавальних процесів та уяви дитини. Аргументовано, що важливі зміни особистості пов'язані з моральною сферою. Саме в старшому дошкільному віці дитина може сформулювати супідрядні мотиви та здійснити диференційовану самооцінку з точки зору усвідомлення свого місця в системі суспільних відносин, що значно розширює можливості до здійснення музично-естетичного виховання.

2. Визначено педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг в закладі дошкільної освіти.

З'ясовано, що свята та розваги – важлива частина життя дитини, завжди бажана, яскрава, цікава, насичена різними видами діяльності подія, що орієнтована на розвиток і виховання особистості. Для дитини це гарна можливість не тільки відпочити, заповнити дозвілля, зняти емоційну та психічну напругу, а й разом з тим духовно збагатитися. Визначено, що в науковій та методичній літературі дитячі свята і розваги трактуються як оптимальне середовище для музично-естетичного виховання особистості, її соціокультурного та естетичного збагачення. Вони збуджують творчі прояви дітей, викликають в них бажання діяти, відкривати, пізнавати, сприяють розширенню та поглибленню сфери емоційної та музичної чутливості, виховують співпереживання, розвивають ініціативність та творчі здібності, здійснюють підготовку до наповнення культурно-дозвіллевої сфери у подальшому.

Сформульовано такі педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг в закладі дошкільної освіти: 1) наявність виховної системи, професійних кадрів і матеріально-технічних ресурсів, володіння методикою організації дитячого свята, врахування особливостей учасників свята; 2) дотримання основних етапів підготовки та проведення свята – організаційного, проектного, сценарного, підготовчого, репетиційного, пропедевтичного, реалізації задуму, оцінювально-рефлексивного та післясвяткового; 3) забезпечення високої естетичності підготовки та проведення свят і розваг у закладі дошкільної освіти.

3. Встановлено параметри критеріально-рівневого оцінювання музично-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Відповідними критеріями і показниками визначено: музичний слух (етика та естетика музичного сприймання, чисте інтонування мелодійної лінії, слухова увага); музична пам'ять (запам'ятовування, впізнавання і відтворення музичного матеріалу, наявність музичного «багажу» пам'яті й уміння ним користуватися); чуття ритму (точність, чіткість й естетичність передачі ритмічного рисунка); музична виразність рухів(запас танцювальних рухів, уміння за їх допомогою передавати характер музичного образу).

На основі означених критеріїв окреслено рівні музичної вихованості дітей старшого дошкільного віку – високий, середній, початковий.

4. Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят і розваг в закладі дошкільної освіти.

Педагогічний експеримент було проведено в Писарівській філії філії Хотінської спеціалізованої школи I–III ступенів в експериментальній групі «Струмочок» і контрольній групі «Пролісок», у кожній з яких – по 15 дітей старшого дошкільного віку.

Констатувальна діагностика містила сім музично-ігрових завдань на виявлення рівнів музично-естетичної вихованості дітей за визначеними критеріями та показниками. Результати констатувального зрізу виявили, що більшість дітей скуті при виконанні завдань, попри бажання займатися музичною діяльністю не мають розвинених музичних здібностей, достатнього обсягу відповідних знань, умінь, навичок і досвіду музичної діяльності.

Під час формувального експерименту, що тривав протягом навчального року, було впроваджено запропоновані нами педагогічні умови музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят і розваг. Результати контрольної діагностики засвідчили позитивну динаміку рівнів музично-естетичної вихованості дітей в експериментальній групі, що підтвердило ефективність запропонованих педагогічних умов.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми музично-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення свят та розваг. Отримані результати підтверджують необхідність подальшого теоретичного та експериментального дослідження означеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азархин А. В. Мироззрение и эстетическое развитие личности. Київ : Рад. школа, 1990. 244 с.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 260 с.
3. Ананьев Б. Г. О человеке как объекте и субъекте воспитания. *Человек как предмет познания* : сборник. Москва : Наука, 2000.
4. Артемова Л. В., Янківська О. П. Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку. Київ : Радянська шк., Головне вид-во, 1977. 128 с.
5. Артемова Е. С., Чинаева О. П. Некоторые теоретические и практические проблемы эстетического воспитания. *Вопросы философии*. 1987. № 4. С. 63–67.
6. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. Москва; Ленинград : Музыка, 1965. 151 с.
7. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упор. О. Л. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.
8. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А. М. Богущ. Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
9. Барвінок І. Визначення рівня розвитку музично-естетичної культури у школярів. *Початкова школа*. 1999. № 5. С. 59–61.
10. Бекетова Ю. В. Музично-естетичне виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць / за заг. ред. Ф. Прокопенка, В. Лозової. Харків : ХДПУ, 1999. Вип. 10, ч. 2. С. 39–43.
11. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
12. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / заг. ред. О. В. Низковська. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

13. Благова Т. Мистецькі дисципліни в навчальних закладах (друга половина XIX – початок XX століття). *Шлях освіти*. 2014. С. 51–56.
14. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ, 2002. 407 с.
15. Боров Ю. Эстетика. Москва : Высшая школа, 2002. 511 с.
16. Борисова О. О. Музичне мистецтво як засіб естетичного виховання. URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2013/Pedagogica/3_134602.doc.htm (дата звернення: 02.06.2020).
17. Брилін Б.А., Бриліна В. Л. Національно-патріотичне виховання дітей та юнацтва засобами музичної творчості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Вип. 47 С. 36–40.
18. Бриль К. Г. Організація анімаційної діяльності. Опорний конспект лекцій. URL: https://tourlib.net/books_ukr/bryl.pdf (дата звернення: 21.05.2020).
19. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
20. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 190 с.
21. Ветлугина Н. А. Музыкальное воспитание в детском саду. Москва : Просвещение, 1981. 240 с.
22. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1991. 93 с.
23. Власова О. Б. Музичні розваги в ДНЗ як передумова організації музично-дозвілєвої діяльності з учнями початкової школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 119–121.
24. Гадалова І. М. Методика викладання музики у початкових класах : навчальний посібник. Київ : ІСДО, 1994. 272 с.
25. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 60–63.

26. Голінська Т. М. Методичні рекомендації з діагностики естетичного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Кіровоград : КП «Поліграфія», 2012.
27. Голінська Т. М. Взаємодія мистецтв в естетичному розвитку молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2003. № 4. С. 39–45.
28. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ДОВ Вінниця, 2008. 278 с.
29. Горбенко С. С., Олексюк О. М. Виховний потенціал музики: морально-естетичний аспект. Київ, 1993. 120 с.
30. Горбов А. С. Пишемо сценарій: поради фахівця / упор. О. Колонькова. Київ : Шкільний світ, 2010. 112 с.
31. Грищенко Т. Музично-естетичне виховання в гімназіях України. *Рідна школа*. 1998. № 7–8. С. 69–71.
32. Гуденко Л. А. Естетичне виховання учнів засобами музики. *Початкова школа*. 2006. № 3. С. 25–28.
33. Джола Д. М., Щербо А. Б. Теорія та методика естетичного виховання школярів : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 392 с.
34. Дитина в дошкільні роки : програма розвитку дітей. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/13programa-ditina-v-doshkilni-roki.pdf> (дата звернення: 01.06.2020).
35. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/osvitnya-programa-ditina-nmc.pdf> (дата звернення: 01.06.2020).
36. Дорошенко Т. В. Виховання у майбутніх учителів початкової школи культури дозвілля засобами музичного мистецтва. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 149. С. 13–17.
37. Гончаров И. Ф. Эстетическое воспитание дошкольников средствами искусства и действительности. Москва : Педагогика, 2006.

38. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
39. Естетика : словник найбільш уживаних термінів (українською та російською мовами) / укл. Г. Г. Гуріна. Харків : ХДАК, 2014. 91 с.
40. Эстетическая культура и эстетическое воспитание : Книга для учителя / сост. Г. С. Лабковская. Москва : Просвещение, 1983. 304 с.
41. Естетичне виховання : довідник / упоряд. В. І. Мазепа, А. В. Азархін, В. С. Горський та ін. Київ : Політвидав України, 1988. 212 с.
42. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 112 с.
43. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музика. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
44. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості* : монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.
45. Інспекторова Т. Особливості естетичного виховання дошкільників засобами музики. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2009. Вип. 2. С. 133–138.
46. Кабалевський Д. Як розповідати дітям про музику? Київ : Музична Україна, 1982. 320 с.
47. Калініна Л. Естетичне виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театрального мистецтва. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 123 (2). С. 128–132.
48. Картава Ю. А. Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 274–281.
49. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2009. 22 с.

50. Киященко Н. И. Эстетика – философская наука. Москва ; Санкт-Петербург ; Киев : Издательский дом Вильямс, 2005. 592 с.

51. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика : учебное пособие для студентов средних, педагогических учебных заведений. Москва : Академия, 2000. 416 с.

52. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України від 25.02.2004 р. № 151/11. *LIGA:ZAKON* : правова та комунікаційна платформа. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS2281> (дата звернення: 22.05.2020).

53. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 940 с.

54. Кривошея Н. Б. Педагогічні умови розвитку творчих музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 425–429.

55. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.

56. Лабунець В. М. Розвиток музичної активності молодших школярів на початковому етапі навчання в народно-інструментальному колективі. *Збірник наукових праць викладачів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія педагогічна* / відп. ред. П. С. Каньоса. Кам'янець-Подільський, 1997. Вип. I. С. 200–212.

57. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников : учебное пособие для студентов пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1985. 176 с.

58. Лобова О. Формування основ музичної культури молодших школярів : теорія та практика : монографія. Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2010. 516 с.

59. Люблинская А. А. Детская психология : учебное пособие для студентов педагогических ин-тов. Москва : Просвещение, 1971.

60. Малицька О. В. Естетичне виховання майбутніх учителів у особистісно орієнтованому освітньому процесі. *Педагогіка: збірник наукових*

праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2005. № 4.

61. Малятко : програма виховання дітей дошкільного віку / авт. кол. З. П. Плохій, С. Є. Кулачнівська, С. О. Ладивір та ін. Київ, 2001.

62. Маринін І. Г. Вибрані твори для оркестру народних інструментів : репертуарно-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Волощук В. О. 2016. Вип. III. 198 с.

63. Марченко І. В. Дидактичні ігри як засіб музично-естетичного виховання школярів. *Початкова школа*. 2011. № 12. С. 36–40.

64. Методика організації та проведення дитячого свята : методичні рекомендації заступникам директорів з виховної роботи, керівникам гуртків художньо-естетичного напрямку, організаторам дозвілля учнів / укл. О. І. Митрохіна. Херсон, 2016. 33 с.

65. Миропольська Н. Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова : автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2003. 36 с.

66. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія. Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал», 2007. 356 с.

67. Науменко С. О. Особливості діагностики музичних здібностей дошкільників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 10 (41). С. 15–18.

68. Науменко С. І. Музично-естетичне виховання дошкільників. Київ : «Магістр-S», 1996. 96 с.

69. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. *Законодавство України* : база даних / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 22.05.2020).

70. Огурцова С. Формування естетичної культури у дошкільному дитинстві. *Дитячий садок*. 2004. № 8. С. 23–26.

71. Оніщенко О. Естетичне виховання: історичні традиції і сучасність. *Мистецтво та освіта*. 1998. № 3. С. 2–7.
72. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2015. 400 с.
73. Печерська Е. Інтегрований вплив музики і природи на естетичне виховання. *Початкова школа*. 2002. № 7. С. 29–32.
74. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2019. 352 с.
75. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
76. Практикум з педагогіки : навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. / заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченко. Житомир, 2012. 483 с.
77. Про дошкільну освіту : Закон України від 01.07.2001 р. № № 2628-III. *Законодавство України* : база даних / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 27.05.2020).
78. Психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://vihovateli.com.ua/stati/1957-psikhologo-pedagogicheskie-osobennosti-detej-starshego-doshkolnogo-vozrasta.html> (дата звернення: 04.05.2020).
79. Радынова О. П., Катинене А. И., Палавандишвили М. Л. Музыкальное воспитание дошкольников : учебное пособие. Москва, 1998. 240 с.
80. Режисура шкільних свят / упор. М. Горбенко, О. Шатохіна. Київ : Шкільний світ, 2009. 128 с.
81. Романюк І. А. Аналіз, планування, контроль як функції управлінської діяльності керівника дошкільного навчального закладу. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 280 с.
82. Романюк І. А. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі : збірник методичних матеріалів. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 104 с.
83. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти. Київ, 1998.

84. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник. Київ, 2002.
85. Сбітнєва Л. М. Розвиток музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття) : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2016.
86. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / наук. кер. А. М. Богуш. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/7svit-ditinstva-bogush.pdf> (дата звернення: 01.06.2020).
87. Сиротюк А. С. Диагностика одаренности : учебное пособие : в 4-х ч. Тверь, 2012. Ч. 1–4.
88. Сорока Т. В. Музичне виховання дітей перед дошкільного віку. Запоріжжя : ЛПКС ЛТД, 2002. 84 с.
89. Степанова Т. М., Лісовська Т. А. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 256 с.
90. Сторінка музичного керівника / КЗ дошкільної освіти (ясла – садок), с. Донець Комсомольська селищна рада, Зміївський р-н, Харківська обл. URL: http://donets-dnz.edu.kh.ua/storinka_muzichnogo_kerivnika/ (дата звернення: 22.05.2020).
91. Сторінка музкерівника / Дитячий садок № 4 Веселка, м. Тернівка, Павлоградський р-н, Дніпропетровська обл. URL: <https://veselka.klasna.com/uk/site/music-instructor.html> (дата звернення: 22.05.2020).
92. Сухомлинський В. О. Про виховання. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1.
93. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 4. С. 7–390.
94. Танько Т. П., Чернявська М. В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина ХХ століття) : навч. посіб. Харків : ХНПУ, 2017. 204 с.

95. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Москва : Наука, 2003. 377 с.
96. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. *Вибрані педагогічні твори* : у 2 т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. С. 192–471.
97. Фоломєєва Н. А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей віком 5–10 років засобами музичного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2001. 22 с.
98. Чудак В. Музично-естетичне виховання молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2007. № 16–18. С. 15–20.
99. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе. Київ : Радянська школа, 1985. 144 с.
100. Шевчук А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей. *Дошкільне виховання*. 2000. № 2. С. 6–7.
101. Шевчук А. Сучасні підходи до організації свят і розваг. *Дошкільне виховання*. 2000. № 3. С. 5–7.
102. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка : підручник. Київ : ДАКККіМ, 2005. 272 с.
103. Шуть М. М. Організація дитячих свят. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
104. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення театральних здібностей за методикою Е. Хаака та І. Кафа

Музичні здібності

- 1) Дуже швидко і легко сприймає нові мелодій.
- 2) Добре співає.
- 3) Вносить в пісню свою енергію, почуття.
- 4) Любить музичні записи.
- 5) Любить співати разом з іншими.
- 6) Складає власні пісні.
- 7) Грає на музичних інструментах.

Літературне обдарування

- 1) Легко будує свою розповідь.
- 2) Додає щось нове коли розповідає про щось.
- 3) Розповідаючи вміє дотримуватись сюжету.
- 4) Уміє добирати слова, передають стан героя.
- 5) Любить писати вірші, оповідання.
- 6) Зображує своїх героїв живими, передає почуття.

Артистичний талант

- 1) Легко входить в роль.
- 2) Цікавиться грою акторів.
- 3) Передає почуття через міміку, жести, рухи.

По кожному питанню ставиться оцінка від 1 до 5, потім сума балів ділиться на кількість питань – це і є середній бал. Далі малюється графік для визначення рівня здібностей.

Додаток Б

Конспект заняття № 1

Тема «Радість».

Мета:

- познайомити дітей з емоцією радості;
- вчити дітей розрізняти емоції за схематичними зображеннями;
- розуміти свої почуття та почуття інших людей;
- вчити дітей передавати потрібний емоційний стан, використовуючи різні виразні засоби.

Хід заняття:

Керівник: В одній казковій чарівній країні жили-були гноми. Всі вони були дуже різні, і звати їх було теж неоднаково: Веселунчик, Сумнений, Буркунчик, Боюнчик, Дивунчик.

Кожен гном жив у своєму будиночку. Інколи вони ходили один до одного на гостину.

Сьогодні ми завітаємо тільки до одного з них. Ой, а що це за музика лине з будиночку цього гнома?

Слухання музики П. І. Чайковського «Нова лялька».

Керівник:

- Про що ви думали, коли слухали музику?
- Що відчували?
- Що хочеться робити під таку музику?

Повторне прослуховування музики. Запропонувати дітям потанцювати під цю музику і уявити щось приємне і радісне.

Бесіда. По закінченню музики звернути увагу дітей на те, які в них були обличчя, як вони рухались. Пояснити, що так вони виражали свою радість. Зробити акцент на тому, що всі діти під час танцю виражали свою радість по своєму.

Запитати, від чого залежить, як людина виражає свою радість.

Під час бесіди підвести дітей до висновку про те, що ступінь радості залежить від людини, її особливостей і від самої події.

Керівник:

- Як же ви гадаєте, діти, який гном живе в цьому будиночку?
- Чому ви так думаєте?
- А ось і сам Веселунчик (Так зветь цього гнома, показуємо).
- Яке в нього обличчя? (Радісне)

Розглядання піктограм радості.

Керівник: Мені здається, що Гном пропонує вам намалювати щось радісне.

Малювання на тему «Радість». Запропонувати бажаним розповісти про свій малюнок. Після заняття можна придумати назву альбому, який можна зробити з дитячих малюнків.

Керівник:

– Діти, а як ви думаєте що таке радість? *(Відповіді дітей).*

Вправа на розвиток уваги «Не будемо сумувати»

Дітям пропонується перерахувати різні справи, наприклад, вони називають розглядання малюнків, відгадування загадок, гру на дитячих музичних інструментах, читання віршів тощо.

За вказівкою педагога діти швидко переходять від одного названого виду діяльності до іншого. Варто звертати їх увагу на те, щоб переходи були справжнім переключенням уваги з однієї дії на іншу.

Вправа на розвиток уяви «Фантазери»

Дитина промовляє фразу, яка має визначене емоційне забарвлення – прояв радості. Інші діти, використовуючи сказане в якості основи, придумують історію в заданому настрої.

– А зараз я пропоную стати в хоровод і всім разом порадіти хорошій пісні.

Виконується знайома дітям мажорна пісня.

Додаток В

Конспект заняття № 2

Тема: «Горе».

Мета:

- познайомити дітей з емоцією горя;
- продовжувати вчити розрізняти емоції за схематичними зображеннями;
- вчити дітей передавати емоційний стан горя, використовуючи різні виразні засоби.

Хід заняття:

Керівник: На минулому занятті ми гостювали в будиночку Веселунчика. А сьогодні ми завітаємо до його братика. Послухайте, яка музика лине з цього будиночку.

Слухання твору «Хвороба ляльки» П. І. Чайковського.

Керівник:

- Який характер музики?
- Що ви відчували під час слухання музики?
- Що хочеться робити під таку музику?

А ось і гном. Звуть його Сумнений. Схожий він на свого братика? Чому? *(Відповіді дітей)*

Керівник: Знайдіть піктограму, схожу на Сумненого.

Розглянути її, звернути увагу на брови, очі, рот.

Керівник: Я знаю, що Сумнений дуже любить читати казки.

Пригадати зміст казок «Заяча хатка», «Вовк і семеро козенят».

Керівник:

- Коли герої цих казок переживають горе?
- Як вони подолали горе?
- А коли ще люди сумують? *(Відповіді дітей)*.

Драматизація ситуації «Зникла собака».

Одна дитина виконує роль господаря собаки, а інші заспокоюють його, кожний по – своєму. Після драматизації запитати у дитини, яка вказувала роль господаря:

Що ти відчував, коли тебе заспокоювали?

Хто найкраще тебе заспокоїв?

Керівник:

- Діти, а яким кольором ви б намалювали горе? Чому?

Діти малюють.

Вправа на розвиток уяви «Нам сумно».

Дітям пропонується уявити будь-що. Наприклад, що у повітрі розлили смуток, але вести себе в цій кімнаті як захочуть (пересуватися в ній, говорити, сидіти), але при цьому намагатися бути в гармонії з уявною атмосферою.

І коли діти почнуть рухатись, всередині почнеться ніби нове життя і вони скажуть: «Нам сумно».

Створивши навколо себе уявну атмосферу і перебуваючи з нею в уявній гармонії, вони відчують, що і діяти можуть в злагоді з нею.

Вправа на розвиток мислення «Товариш захворів».

Педагог пропонує дітям розіграти сценку наступного змісту: їх товариш важко захворів; діти приходять провідати захворілого, приносять йому квіти, фрукти, питають про здоров'я, виказують знаки уваги (поправляють подушку, витирають піт з чола, пропонують випити ліки тощо).

Поступово відвідувачі розуміють, що їх товариш важко хворий і їх радісний настрій від зустрічі з другом зникає. На зміну позитиву приходять відчуття тривоги, хвилювання, стурбованості.

Діти, попередньо домовившись про те, хто яку роль буде виконувати.